

הרב דוד יהודה (ליב) גרינפעלד

בענין צד"י שעפ"י קבלת האריז"ל

תגובה על הערעור

בגליון קס"ו פורסם מאמר מאת הרב לוי אשכנזי בו הוא מערער על מה שכתבנו בענין הצד"י שעפ"י האריז"ל שפני היו"ד הפוך לימין, במאמר שפורסם בקובץ בית אהרן וישראל גליון ק"ס.

לדעת הרב המערער דברינו בנויים על "הנחות בלתי מוכרחות והקדמות בלתי נכונות", ובכוונתו, כפי שכתב שם, להראות "ביטול כל דברינו". אך מאחר והמאמר המקורי אינו כאן לפני המעינים, נזכיר את עיקר מטרתו המקורי, ונעתיק כאן רק את פתיחת דברינו שם במאמר שכותרתו "הצדיקן את הצד"ק - לא יחליפנו ... ולא ימירנו" וז"ל: "הנה בתקופה האחרונה פנו כמה וכמה בני ישיבות למשמרת סת"ם, ונפשם בשאלתם לסייע להם למצוא אנשים שיואילו לקנות את פרשיות התפילין שלהם שנכתבו בכתב האריז"ל, כי רוצים להחליפם לכתב "בית-יוסף". לאחר שדיברנו עמם נתברר, שאבותיהם וזקניהם נהגו להניח תפילין מכתב האריז"ל, והסיבה שרוצים להחליפם, כי נאמר להם שיש פוסלים אות צד"ק שעפ"י האריז"ל הנכתבת ביו"ד שפניה הפוך לאחוריה, לעומת כתב ב"י הנכתבת ביו"ד ישרה הכשרה לכולי עלמא".

הנה דברינו אלה ברור מללו, דעיקר מטרת המאמר היתה להרגיע את הדואגים, ולהוכיח שאין יסוד לדאגתם, ואין להם שום סיבה שבעולם לשנות ממנהג אבותיהם לדורותיהם. וכי כל חרושת התעמולה והשמועות נבעו מחמת פרסום ידיעה מגמתית כאילו פסל החזו"א ז"ל מכל וכל את האות צד"י שעפ"י האריז"ל, והמה במבוכתם לא ידעו כי אמנם בתחילה אכן פסק החזו"א כך, אך במסקנה הכריע שרק אלה אשר מנהג אבותם בידם להשתמש בתפילין בצד"י של כתב בית יוסף ביו"ד רגילה, להם כתב דעתו שהוא לעיכובא, אבל בפירוש כתב למסקנא דנהרא נהרא ופשטיה שאלו שמנהג אבותם ביו"ד שפניה הפוך כדעת האריז"ל להם אינו מתכוין, ובדואי שאין צריכים לשנות ולהחליף התפילין, ולמענם נועד מאמרנו הנ"ל להודיעם דברים כהווייתם.

והנה בעוברנו על ביקורת הרב המערער, נראה בעליל שטעה בהבנת מטרת תוכן המאמר הנ"ל, שהרי כל הקורא את דבריו יראה שבעצם גם הוא מודה בעיקר דברינו שאלו שמנהג אבותיהם להניח תפילין שעפ"י האריז"ל, אין להם סיבה לשנות ממנהגם, אלא שנראה מדברי המערער שהבין כאילו כוונת מאמרנו לשכנע גם את אלה שמנהג אבותיהם בכתב ב"י שרצוי או שיכולים לשנות לכתב האריז"ל, ולכך הביא המערער ראיות שהחזו"א לא חזר בו ממה שכתב שלוהגים בצד"י של כתב ב"י הוי לעיכובא. ועל כן ירא נא קהלה וכל קורא בר דעת ישפוט אם בכל מאמרנו הנ"ל יש איזה שמץ דבר מיניה או מקצתיה.

והנה האמת שבזה היה אמור להסתיים כל הדיון בענין זה, שהרי גם החזו"א שבתחילה פסל הצד"י, הרי חזר בו להנהיגם עפ"י האריז"ל כפי שכתב בפירוש, ושלוש על ישראל.

אלא שלצערנו, מדי תקופה מתעורר מחדש גל של שמועות הגורמים הוצאת לעז על ציבור שלם שכאילו הם ואבותיהם לא קיימו מצות הנחת תפילין, וכדוגמת הגל הזה שהיה בשנת תשס"ח, ומאחר וכל השמועות וההכפשות אינן על בסיס של מו"מ בהלכה שהרי כבר הוכרע הדבר, אלא על בסיס סיפורי בדים ושמועות, על כן מצאנו לחובה לחרוט עלי גליון גם את

מקורות השמועות למען ידע הקהל על מה הן בנויות וכיצד להתייחס אליהן, כך שבפרוץ הגל הבא ידע הציבור את אשר לפניו.

והנה הראשון שיצא בספר שלם להסיר הלעז מעל ציבור הנוהגים על פי האריז"ל, ה"ה הרב הגאון רבי אריה לייב פרידמן ז"ל בספרו המופלא "צדקת הצדיק" שבו נכלל המו"מ עם החזו"א. אך נראה שכעבור כמה עשרות שנים שוב מתעוררת חובה להזכיר את הציבור את תוכן דבריו ובתוספת כמה דברים חדשים שנתגלו בענין המקורות להוצאת הלעז.

והנה הסיבה שייחדנו חלק נכבד מן המאמר לכתבי בעמח"ס "כתיבה תמה", הוא משום ההשפעה הגדולה שהיתה לדבריו על רבים וטובים עוד בדורו ובדורות שאחריו. וזאת למודעי שמחבר ה"כתיבה תמה" (הנקרא גם בשם "כתוב לחיים") ה"ה ר' אברהם חיים שמאלעוויצער הסופר דק"ק מינסק, היה מחדש וממציא נמרץ, הוא הראשון שעשה דבר חדש בישראל, הוא יגע וחקק אותיות סת"ם בעופרת כדי להשתמש בהם להדפסת ציורי האותיות הנלווים בספרו, כפי שהזכיר זאת בהקדמתו (שלא כפי שנהגו עד זמנו להשתמש להמחשה באותיות דפוס דעלמא, שרק גרמו לתוספת בלבול בהבנת הדברים שבכתב). הוא נהג לנסוע מעיר לעיר¹ ובפגישותיו עם רבנים הפיץ את חידושי ודעותיו. ואף שלא שימש ברבנות, היו שראו בו כבר-סמכא רבה בהלכות סת"ם.

אך דא עקא שברבות הימים נתברר כי הוא סמך מאד על הבנתו והרשה לעצמו לתקן ולהוסיף או לשנות תיבות שלישות בדברי הספרים הראשונים והאחרונים שהעתיק לספרו, על פי הבנתו, ביניהם דברים רבים שנתבררו כטעויות גמורות. כמו כן הרשה לעצמו לחדש דברים שלא היו מקובלים עד זמנו וכדוגמת חידושו והמצאתו כבר באות הראשונה אל"ף². ומחמת השפעתו הרבה, נגררו רבים לכתוב כצורת אותיותיו, עד כי גם הסופר המפורסם הרה"צ רבי נתנאל תפלינסקי ז"ל, נגרר אחר דבריו בספרו "כתיבה תמה" לכתוב כך צורת האל"פין, ורק בסוף ימיו כאשר נתברר לו טעותו של הכ"ת מדברי ה"אלפא ביתא" לרבינו יו"ט ליפמן מילהוין, חזר בו רבי נתנאל לכתוב כמקובל מימות עולם³.

בין פרטי ההלכה נגדם יצא בעל הכ"ת בספרו, הם ענין הצד"י שעפ"י האריז"ל שפני הי"ד הפוך לאחוריה, והפ"א המקובלת שכינה אותה בתואר "פ"א שבורה". ומחמת התנגדותו לצורת הפ"א שהיתה מקובלת מדורות הראשונים, המציא צורה חדשה שלא הייתה מעולם, עד שזכה שגם המ"ב הביא דבריו במשנת סופרים אות פ"א⁴. ומכאן השפעת דבריו

1 כלשון הגר"ד לוריא אב"ד ביחאווי ישן "ולאו כל עידן מתרחש נוסע כי האי" הנזכר במכתב תהילה על ספרו. והיה מתעכב בקהילות במשך כמה שבועות, כנזכר בשאר מכתבי תהילה הג"ל וכן הזכיר בספריו ערים ועיירות שנתעכב בהם.

2 להרחיק מקום חיבור הנקודה התחתונה לגופה, במרחק קולמוס וחצי מקצה הגג "משמאל לימין", ולא כמפורש ב"אלפא ביתא" המודפס בס' ברוך שאמר, שההרחקה צ"ל מלמעלה למטה - ולא משמאל לימין. וכהנה עוד שינויים בכמה אותיות, כמודפס בספרנו "לקט צורת האותיות" במדור הערות על הספרים.

3 וגם הסופר הגאון בנגלה ונסתר רבי נתן לובארט זצ"ל (מגדולי תלמידי הגה"ק רבי שמעון מז'עליכוב זצוק"ל ר"מ דשיבת חכמי לובלין) נהג תחילה לכתוב האלפ"ן כצורת ר' נתנאל סופר, אך לבסוף חזר בו מזה.

4 אמנם ראיתי בשו"ת חק משה (תרפ"ז) להרה"ג מוה"ר משה ליב בערמאן ז"ל בשם הגה"ק בעל התכלת זצוק"ל ז"ל: "וכן ראיתי מאדמו"ר הה"ג הקדוש וצללה"ה בעל סדרי טהרות שצויה לכתוב כן, ונראה ראיא לזה שהיה בכל אלפי ביות כגון א"ב דר"ע וכדומה שנתנו טעם על כל עיקין ועיקין שבחוץ לאותיות ולא מצינו טעם לעיקין פ"א מבחוץ ש"מ דאין לו עיקין מבחוץ אבל מ"מ אין לפסול שכבר נכתבו כן שגם זה בכלל פאי"ן הלפופין ואותיות העקומות שכתב הרמב"ם פ"ז מהל' ס"ת ועי' בשו"ת חת"ס חיו"ד מ"ש בזה". עכ"ל. ומש"כ "ולא מצינו טעם לעיקין (כוונתו לבליטה) מבחוץ, מוכח שלא ראה דברי הברון שאמר (אלפא ביתא) האחרון, שרבותינו הראשונים הר"י החסיד מבעלי התו"ס ורבינו שמחה תלמיד רש"י שהפ'

הנחרצים התקבלה התמונה החדשה שהמציא, וסופרים החלו לעשות כצורה שהדפיס עד שהפכה לנחלת הכלל, וכמעט שנשתכחה הצורה המקובלת מתקופות הראשונים. ואף שרוב הציבור ובכללם ציבור הסופרים לא שמעו את שמעו של הכ"ת, עכ"ז, בעטיו רובם כמעט אין מכירים כיום את צורת הפ"א המקורית כפי שנכתבה בכל הדורות הקודמים.

זכה דורנו ורבו העוסקים בלימוד חלק זה של תורתנו הק' שהיה כמת מצווה במשך דורות, ובין השאר התברר ונתגלה שהסופר ממניסק סמך יותר מדי על הבנתו בהכרעה בין נוסחאות שונות, וערך תיקוני נוסח בספרים כפי הבנתו, עד שאין אפשרות לסמוך על מה שמעתיק או מביא מפי ספרים ללא בדיקה, מאחר ומעורבת בהם הבנתו האישית, וכפי שהוכיח והתבטא "המנחת סולת" במבואו לספר ברוך שאמר (עמוד 24) בד"ה עוד נתברר לי וז"ל: "כמה מחידושי-הערותיו אלו הדפיס בספרו כתיבה תמה... אולם במחילה מכבודו עשה בדברי רבינו כאדם העושה בתוך שלו, תיקן והגיה, מחק והוסיף, והכל מדעת עצמו וכראות עיניו, ולכן במקום לנקות משגיאות, העלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים, בהרבה מחידושי-פירושי הערתי בביאורי מנחת סולת".

כמו כן נחשפה גישתו היסודית לצורת האותיות, כפי שכותב בספרו (כתב-יד הגהותיו על הב"ש הנמצא ברשותנו) שבה הניח הנחה מוטעית והיא: שיש רק כתב אשורי אחד כשר בעולם, לאפוקי "כתב וועליש" שהוא חול ולא קודש ר"ל,⁵ ונראה שמחמת גישתו זו פסל את הצד"י ביו"ד שפניה הפוך לאחוריה וחיפש ומצא או המציא דברים בשם הגר"א ז"ל נגד הצד"י שעפ"י האריז"ל.

היא מן האותיות שיש להם "זוית" למעלה בצד ימין, ומשוכה היא מאד לאחוריה כדי שתהיה עגולה מבחוץ, וכדיבאר היעב"ץ בספרו מור וקציעה וז"ל: "על ידי בליטה קטנה לצד אחוריה, אחר שעשה לה למעלה זוית קטן (מתחת קו הגג) וביאורו זה כדי שלא תהיה סתירה בין מש"כ הב"י בא"ב הראשון לא"ב השני, ע"ש. ודלא כמ"ש בס' כ"ת פ' כפופה יהיה לה זוית בצד ימין בפנים ולא מבחוץ כמש"כ החסיד שפ' יש לה זוית בפנים...". וכאמור במאמרנו "והצדיקו את הצדיק" הערה 67 שתיבת "בפנים" הוסיף הכ"ת בדברי הראשונים נגד דברי עצמם דצ"ל זוית גם מבחוץ. ועיין להלן (ד"ה ואילו התוספת ששתל הכ"ת) שאין זה מקרה, אלא זהו דרכו להוסיף ולהחליף לשון רבותינו הראשונים.

5 בספרו כת" (הנמצא ברשותנו), בפתחתו להגהותיו על ס' ברוך שאמר (סוף עמוד 6) כתב וז"ל: "שאין לנו לכל ישראל שבעולם אלא כתב אחד, הכתב האשורי, שאנו כותבים בו הסת"ם והוא מבואר בב"י בסמ"ן ל"ו המביא בשם ברוך שאמר כמבואר בו הלשון מצאתי קונטרס לחכם אחרון... והעתיק מדבריו להלכה למעשה לדורות... ופירש בין א"ב ראשון לשני זה לשונו, ויש לך לדעת ששיעור האותיות לפי מדת הקולמוסין אשר אכתוב הוא לפי השיעור מכתבה קצרה כשיש בחלל הבית הלבן שבו עובי הקולמוס היינו כעובי הכתב, אבל בכתבה ארוכה צריכה לובן יותר מהקולמוס השחור, ובציור האות שזה זה כזה... וזה ידוע מקדמונים שהאשכנזים אחזו בכתבה קצרה ומרובע ונקראת כתיבה תמה ומרובע, והספרדים אחזו מקדמונים בכתבה ארוכה שנקראת כתיבה תמה לבד, אבל הציורי אותיות שוים זה כזה בלי שום שינוי כלל, ואם שינה מציורו נפסל האות", עכ"ל.

הנה לא ציין מי הם הקדמונים עליהם מסתמך, אך המצאתו שזהו כל ההבדל בין הכתיבה האשכנזית והספרדית היא בדומה, אלא שהכ"ת הוכרח לה, מאחר וידוע לכל שסוף סוף יש הבדל בין הכתיבה האשכנזית והספרדית, וכמ"ש המצת שימורים ושאלתי למורי זל"ה אם יש סמך אל השינויים רבים שראינו בענין ציור כתיבת האותיות בין הספרדים והאשכנזים והשיב לי כי יש סמך לכולם וסודות עליונים ורמזים עילאין וכמו שראינו בעינינו בתוך הדרושים והיהודים שלו לכמה מיני ציורים וצירופים משתנים צורת האותיות". ואילו הוא (הסופר ממניסק בעל כ"ת) כתב דברים מדהימים על כתב הספרדים (שם בהקדמתו עמוד 8) וז"ל: "וקראו שם הכתב ששינוי וועליש-כתב, שביאורו מוועליש לשון חירות, שיצא מקדושה לחול. ולכן קראו אותו כתב בכינוי שלא יאמרו שזהו כתב המקודש, כי כתב המקודש אין לו שום כינוי כלל רק כתב אשורי... ובעת שהתחילו להביא בדפוס, האשכנזים ידעו שזהו כתב ששינוי הספרדים פריינקען הוא חול גמור ואין בו שום קדושה ולכן התחילו להדפיס כל הדברים בזה הכתב ששינוי הספרדים". ועוד ממשיך שם (בעמוד 9) וז"ל: "וגם ראייה מהב"י שהיה ספרדי שאביו ואמו היו ספרדים פריינקען, ועל כל

פנים בחיבורו בטור או"ח סימן ל"ו ביאר הב"י כל אות ואות להלכה למעשה לקבוע הלכה לדורות בכתיבה תמה ומרובע, ולא באותה כתיבה הארוך, הגם שהם שוים בציור האותיות, כזה כן זה, המה שאחזו הספרדים מקדם, וכ"ש וכ"ס חס ושלום לא באותו הכתב ששינו הספרדים מקדם וקראו שם הכתב וועליס שהוא פסול לגמרי לסת"ם... והברוך שאמר... מזהיר ואומר "ולא כשכותבים ומדפיסים במחזורים ובחומשים", מפני שהכתב וועליס שמדפיסים מאתו הוא מהכתב ששינו הספרדים שלא לחול עליו שום קדושת הכתב כלל... וכוונתו של הב"י היה להראות להמון עם ספרדים פריינקען, הגם שיש מהם לומדים, שלא יכתבו עוד בכתב וועליס... ועכ"פ ההמון ספרדים לא שמעו להב"י וכותבים אותו הכתב ששינו מקדם עד היום בפסול לסת"ם", עכ"ל הסופר ממינסק, ומאחר וכתבת וועליש לדעתו היא חול ולא קודש, אם כן מה היא הכתיבה הספרדית אשר שונה מזו האשכנזית? על כן נאלץ להמציא חלוקה מופרכת שההבדל הוא רק שהאשכנזית מרובעת והספרדית ארוכה, וכדיבאר להלן.

ואצ"ל שכל דבריו מראשיתם עד סופם מופרכים מיסודם מכל וכל. דהלא כבר כתב הטור (יו"ד סימן רע"ד) בשם אביו רבנו הרא"ש בתשובותיו "צורות האותיות אינן שוות בכל המדינות, הרבה משונה כתב ארצנו (אשכנז) מכתב הארץ הזאת (ספרד) ואין פסול בזה השינוי". ואילו היה כל ההבדל רק בגובה הכתיבה אבל האותיות עצמן "שוים זה כזה, בלי שום שינוי כלל", הכי יקרא לזה "הרבה משונה". וכן נסתרים דברי הכ"ת בעיקר מן ההגדרה שכתב המשנת חסידים (להגה"ק רבי עמנואל חי ריקי זלה"ה) וז"ל במס' תיקון תפילין (פרק א-ז) "ומלבד הדינים הידועים שצריך לזהר... יצייר אותיותיהם ברבוע כמנהג האשכנזים או בעגול כמנהג הספרדים ואל ישנה ממנהגו אם אפשר לו כי שורש יש לכל המנהגים האלה למעלה". ועוד, כל המעייין בדברי האלפא ביתא (שבין הא"ב הראשון לשני) על מדת עובי הקולמוסין המודפס בספר ברוך שאמר (עמוד ר"ד) לענין הכתיבה הארוכה, ראשית יראה שאין זכר לדבריו שם שכוונתו לכתיבה הספרדית. ועוד, אילו היה אמת ונכון שכל ההבדל שבין הכתיבה האשכנזית לספרדית הוא רק בפרט זה ותו לא מיד, יהיה מן התימה מדוע השמיט הב"י את האלפא ביתא האמצעי שעפ"י מידת הקולמוסין, שהרי ע"ז לא נוכל לתרץ מה שתירץ רבי חיים פלאג"י על הפלא, שהתפלא גם הר"י עמדין על מרן הב"י שהעתיק לספרו רק את צורת האותיות האשכנזיות מקונטרס ברוך שאמר (שהוא האלפא ביתא לרבינו יו"ט), וז"ל "ונפלאתי מאד על שלא זכר אותה הרב המשביר, בהיותה מנהג אנשי ארצו", וכל מה שתירץ הוא שמרן הב"י מצא הקונטרס הנ"ל של הב"ש שמדבר רק בצורת האותיות האשכנזיות, ובודאי אם היה מוצא בספר אודות הכתיבה הספרדית בודאי היה מביאו ביתה יוסף. ואם כדברי הכ"ת, שההבדל הוא בשיעור מדת הקולמוסין של גובה הכתב, איך השמיט מרן הב"י את כל הא"ב של שיעור האותיות לפי מדת הקולמוסין מתוך הקונטרס שממנו הביא את שאר דבריו.

ועוד, מה שכתב בעל הכ"ת (בהקדמה להגהותיו כת"י על ס' ברוך שאמר) על כתב וועליש שהוא חול ולא קודש, בזה הוא סותר דברי עצמו שכתב בהקדמתו לספר כתיבה תמה (הנדפס), בשם "אחד מן הגדולים, מתלמידי האר"י ז"ל רבי יואל, דיין ומו"צ דק"ק ברלין", שכתב בספרו הנדיר (נראה דכוונתו לספר אבן הטועים הנדפס בשנת תקכ"ד). דמה שכתב הרמ"א: "מיהו אם שינה בצורת הכתב אינו פסול" כוונתו לכתב וועליש.

וביתר שאת נסתרים דבריו מתיאור כתיבה הספרדית ע"י הר"י עמדין בספרו מור וקציעה (אותה העתיק החיד"א) וז"ל הקדמתו: "הנה נא נדבה רוחי אותי, לדעת לרדוף ולחקור החילופים והשינויים שבין הכתיבה האשכנזית המבוארת כאן בב"י מספר ברוך שאמר ובין הספרדית... ארשום לי על כל אות ואות בתוך דבריו של הברוך שאמר השינוי שישנו בזכרוני מאותה כתיבה המאושרת". אך לדעת הכ"ת היא חול ולא קודש ולדבריו כל האשכנזים ידעו זאת ועל כן הדפיסו בכתב זה שהוא חול, ואילו מדפיס הספרים הגדול הר"י עמדין, הוא היחיד שלא שמע ולא ידע על כך, ותיאר בספרו את צורת האותיות של כתיבת החול ר"ל... ומלבד בית מדרשו של הגאון רבי עקיבא איגר שקראו בס"ת כתב וועליש" (כנזכר בספרנו ילקוט צורת האותיות עמוד 726) נזכיר לקמן שאר גדולי ישראל שהשתמשו בכתב וועליש, ואכמ"ל בזה כאן.

ומה שכתב "שהב"י שהיה ספרדי קבע הלכה לדורות לכתוב בכתיבה המרובעת ולא בארוכה הספרדית, וכ"ש וכ"ס ח"ו שלא באותו הכתב ששינו הספרדים מקדם וקראו שם הכתב וועליס שהוא פסול לגמרי לסת"ם". דבריו בזה מרפסין איגרא, וכי יעלה על הדעת שמרן הב"י עזב מסורת אבותיו, הרי הב"י חוזר ומזכיר בשולחנו הערוך (שהדפיסו אחר חיבורו על הטורים) אותיות כתב וועליש דייקא, כגון אות מ"ם פתוחה שהרכבתה נו"ן ווי"ו (סימן ל"ב סעיף י"ח) שבכתיבה האשכנזית הרי היא כ"ף ווי"ו, וכמש"כ במשנת סופרים בביאור ד"ה כמו כ"ף וא"ו שתפס הב"י לפי מנהג הסופרים הספרדים עיי"ש. וכן אות שי"ן שנחלקה לעי"ן ויו"ד (שם סעיף כ"ה), שבד"כ זהו רק בכתיבה הספרדית הנקראת וועליש.

מכח השפעת דבריו, נבוכו רבים שמנהג אבותיהם בידיהם להשתמש בתפילין שעפ"י האריז"ל, ועל כן מצאנו לחובה לחשוף ולהניח אל מול עין הקוראים במאמר שכשמו כן הוא "והצדיק את הצדיק" הכולל את העובדות לאשורן ואמיתותן.

ועל דברים אלה שהבאנו במאמר הנ"ל ערער הרב המערער, ומכאן ולהלן נתייחס לעיקר דבריו, למען יראו המעיינים וישפוטו.

טענת המערער שאין בדברינו חדש והדברים כבר נתבארו בספר "צדקת הצדיק", וב"תשובות וכתבים מהחזו"א". אכן, לא באנו במאמרנו לחדש דברים בהלכה, אלא להודיע לרבים שנבוכו, ולא ראו את הספרים הנ"ל, וחששו שמא הם ואבותיהם לדורותיהם לא קיימו מצות תפילין, להם באנו ל"חדש" שאין להם ממה לחשוש, גם לפי דעת החזו"א.

וגם הרב המערער הסכים, כפי שכתב בעצמו, "שאין שום ספק מה היה המסקנה של החזו"א שלאילו הנוהגים ביו"ד הפוכה א"א לפסול", אלא שהרב המערער טען והביא ראיות שהחזו"א לא חזר בו ממה שכתב שלנוהגים ביו"ד ישרה, להם הוא לעיכובא. וזכה דבריו פליאה, היכן מצא במאמרנו, כאילו כתבנו ולו ברמז שהחזו"א חזר בו למסקנא גם מכך שלנוהגים ביו"ד ישרה הוא להם לעיכובא, עד שנזקק לראיות שהחזו"א לא חזר בו מזה.

ועיקר המשך דברי הרב המערער הם על מה שכתבנו לענין בעהמח"ס כתוב לחיים-כתיבה תמה וספרו כ"ת". וגם בזה טעה הרב המערער וייחס לנו דברים כאילו כתבנו במאמר "שהחזו"א הלך כסומא בשתי עיניו ח"ו אחר מה שכתב הכ"ת בספרו". וכל קורא ישר שיעבור על מאמרנו הנ"ל יראה שלא היו דברים מעולם.

והנה בטרם ניגש להגיב על טענות הרב המערער אחת לאחת, אנו מרגישים חובה להביא בפני ציבור הקוראים את הנושא שהוא הציר המרכזי עליו סובב הדיון בענין כשרות או פסלות הצד"י ביו"ד שפניה לאחור מבחינה הלכתית. ולמרות שלמסקנא כבר הוכרע הנידון כפי שהזכרנו לעיל, וכפי שהבאנו שגם הרב המערער למעשה מסכים עמנו, עכ"פ כדי להסיר הערפל סביב נושא זה נפרוש הדברים בפני הקוראים.

"ועוד הלא הרב ב"י ז"ל בעל השו"ע, ס"ת שלו עדיין קיים בביהמ"ד הנקרא עדיין על שמו בצפת ת"ו, והצדיק"ק כתובין ע"ד הזהרה" (צדה"צ א-ט בשם הגאון רמ"א ובר ז"ל ירושלים תרמ"ה). אך מה שכתב הכ"ת שם "והברוך שאמר... מזהיר ואומר 'ולא שכחותים ומדפיסים במחזוריים ובחומשים', מפני שהכתב וועלס שמדפיסים מאתו הוא מהכתב ששינו הספרדים שלא לחול עליו שום קדושת הכתב כלל". דבריו אלה חמורים ביותר. בשום מקום בדברי הב"ש לא נמצא לשון כזה, וגם לא יכול להיות כפי שנבאר לקמן. ואף שבכמה אותיות מזהיר הב"ש הסופרים "ולא כמו שכחותים במחזוריים" אך בשום מקום לא נמצא כלשון שהוסיף הכ"ת התיבות "כשכחותים ומדפיסין במחזוריים ובחומשים". ומגמתו ברורה מאד. כי המחזוריים אליהם כיון הב"ש אינם "מחזוריים" שלנו לתפילת הימים טובים, אלא המחזוריים שבהם קיבצו הפיוטים הנוספים שנהגו שהש"ץ אומרם לפני הקהל בקהילות ישראל במקומות השונים בזמנים מיוחדים, ומחזוריים אלה היו נכתבים לפעמים במעשה אומנות מיוחדת ובמיני דיו בצבעים שונים, ובהרבה מהם עם קישוטי ציורים נלווים, משום זה קלי ואנוהו, והאומנים שכתבו המחזוריים שינו וייפו כל אחד לפי כשרונותיו את האותיות עד שקיבלו צורה שונה לגמרי מצורת האותיות הנכתבות בסת"ם. ומאחר והיו סופרים שביקשו ליפות כתיבת הסת"ם שלהם וחיכו האותיות שבמחזוריים, הוזירו רבותינו הראשונים על כך. אבל הכ"ת הוסיף במכוון את תיבת "ומדפיסין" הנ"ל כדי להתאים זאת למגמתו לפסול צורת אותיות כתב וועלש שלדבריו משתמשים בו להדפסת מחזורי התפילה שלנו ובחומשים, ויתקבל הרושם המוטעה אצל הקוראים שהכתב הנמצא במחזוריים ובחומשים שלנו, שכל אחד מכיר אותו, הוא הכתב אותו פסל הברוך שאמר לכתוב בו סת"ם. אלא שהכ"ת לא שם ליבו שלא יתכן שהב"ש כתב תיבות אלה מאחר וכתב ספרו כמאתיים שנה לפני המצאת הדפוס בעולם.

הסכמת רוב הפוסקים שכדי לפסול אות מחמת שינוי צורה צריך שהשינוי יהיה כזה המשנה את כל צורתה, אבל אם נעשה שינוי רק באבר אחד מן האברים המרכיבים את צורתה, אך צורתה הכללית לא נשתנתה, אין לפסול.⁶

והנה דנו האחרונים לגבי אותיות אל"ף וצד"י שכתבו את הו"ד באופן שפניה לאחור, יש שרצו לפסול, אך רבו גדולי האחרונים המכשירים, שהרי אין בהפיכת פני הו"ד לאחור כדי לשנות הצורה הכללית של האל"ף והצד"י. ואף הקסט הסופר שכתב בתחילה שאם יכול לתקן יתקן,⁷ הרי חזר בו וכתב שכן גם רבו הגה"ק מהר"ם א"ש צוה שלא לשלוח יד בס"ת שנכתב בהיפך יו"ד הצד"י.⁸ הרי דלמסקנה פסק שאין צריך כלל תיקון.

אך כל הדיון בזה באחרונים, הוא מחמת שאין לנו מקור בש"ס או בדברי הראשונים מפיהם אנו חיים, לפסול צורה זו. אך אם המצא ימצא אחד הראשונים הפוסל, אזי יאלצו הפוסקים לדון האם הוא דעת יחיד וראשונים אחרים חולקים עליו, או לשקול הראיות שיש נגד דעתו של הראשון וכו'.

והנה הכתיבה תמה מצא והעתיק בספרו את דברי אחד הראשונים, ולא עוד אלא את עמוד התווך בהלכות סת"ם ה"ה ה"ב"ר ש"אמר" בעצמו, (שעליו כתב המהרי"ל⁹ "דסמכא הוא"), שמדבריו נשמע מפורש שצד"י ביו"ד שפניה לאחור פסולה, ולא עוד אלא שיצא הב"ש נגד הסופרים הכותבים כך בשצף קצף. ואחר דברים אלו של הב"ש, מי הוא זה שיעזי פנים להכשיר צד"י כזו.

ובאמת הדברים פליאה עצומה, הלא הדבר ברור כשמש מתוך העובדות ומתוך העדויות הרבות של רבותינו האחרונים, וכפי שנוכח בהמשך, שדורות רבים קראו בספרי תורה בצד"י שפני הו"ד הפוכה, והרי ספרי התורה גלויים ונקראים לעין כל בכל תפוצות ישראל. ובכל אתר ואתר גדולי ישראל גם הם עולים לתורה, ולא רק בין קהילות הספרדים, אלא גם בארצות אירופה וביניהם גם בליטא, הרבה ספרי תורה היו בכתיבה הספרדית, וכפי שנמצא רבות גם בספרי השו"ת במחוזות אלו, שהיו סופרים רבים שכתבו בכתיבה ספרדית, וכידוע גם בבית מדרשו של הגאון רשכבה"ג רבי עקיבא איגר ז"ל בפוזן שהיו מהם בכתב וועלי"ש¹⁰. ולא עוד אלא שגם להגר"א היה ספר תורה בכתיבה הספרדית כפי שמביא הגר"מ מפינסק בספרו "אהל משה" עדותו של הר"י מסירווינט בלי שיפקפק או יטיל ספק בדבר.

6 וכן פסק הפר"ח נגד הראנ"ח, ועיי"ע בגדולי הקדש (כלל י"ב ז' בא"ד) וז"ל "והיינו שכתב בתשו' אהלי יעקב סוף אות ד' על מה שר"ש נרבוני פסל כ' פשוטה בזוית כד' וז"ל, ידוע להו' למר שכל תפוצות ישראל סומכים על הגאונים ור"ף ורמב"ם ורמב"ן ורשב"א והרא"ש וריטב"א והר"ן וריב"ש ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם שלא אמרו בצורת אותיות אלא שלא תרמה לאות אחרת ממש. לא על חצי אות כי אם על כללה כו' ע"ש. וכ"כ בספרו ערך לחם סי' ל"ו דוקא בכל האות איכא קפידא שלא תרמה לאחרת אבל לא בחציה וכן עמא דבר עכ"ל. וכן היא דעת הגר"א.

7 סימן ה'. מקור לשונו זה הוא משו"ת מאמר מרדכי סי' פב.

8 והדפיס חזרתו ב"מחזיקי הדת", וחזר ושנה לפרסם חזרתו ב"מכסה לאוהל" לקיצור שו"ע (ראה פתיחה לתמונת האותיות שעפ"י קבלת האריז"ל המודפס בספרנו "ללקוט צורת האותיות" עמוד 695).

9 בתשובותיו סי' קל"ז וז"ל: "תקון תפילין יסוד ה"ר אברהם שהגיהו ה"ר שמשון ברוך שאמר... ואותו חיבור דסמכא הוא כי מאד דקדק המחבר והמגיה".

10 כאשר העיד תלמידו המובהק הגאון רבי אלי' אב"ד גריידיץ ש"רבינו זצוק"ל הסכים שאין לפקפק נגד האלפ"י וממילא גם בצדי"ן ... ויש בזה יותר קולא כיון דאיתא בזה (דף ב' ע"ב) בהקדמתו לספר בראשית שיש לכתוב הצדי"ן שיהיה הו"ד הימני הפוכה כזה", ראה ספר פסקים ותקנות לרבנו עקיבא איגר ז"ל המודפס בספרנו "ללקוט צורת האותיות" עמוד 726.

ואם כן איך יתכן הדבר שעד ל"כתיבה תמה" לא נמצא ולו גם אחד מבין גדולי ישראל¹¹ שיקרא תגר על בסיס דברי הברוך שאמר הנ"ל, על שקוראים בספרים פסולים. (ואף שבדיעבד סמכין על תשו' הרמב"ם שמברכין על ס"ת פסולה וכן נהגו גאוני נרבונא,¹²) עכ"פ איך יתכן שלא נמצא פוסק גדול א' שיגער בסופרים על סמך דבריו החמורים של הב"ש, ויתריע בהם שלא יכתבו כך הצד"י בספרי תורה, ובודאי שלא בתפילין ומזוזות, או לכל הפחות שיימצא דיון בספרי תשובות הפוסקים שיזכיר דברי הברוך שאמר כמקור לפסול צד"י כזו. הלא דבר הוא.

וברור כשמש ששתיקת גדולי הדורות מלהזכיר את הב"ש לענין הצד"י ההפוכה מעידה כמאה עדים שכל מי מהם שראה דברי הב"ש, לא פירש כוונת דבריו נגד הצד"י ביו"ד הפוכה.

והאמת יורה דרכו, שבאמת בדברי הברוך שאמר אין מאומה נגד הצד"י ביו"ד שפניה לאחר, ואדרבא מדבריו נשמע להדיא שהיא כשרה.

וכל מה שהביא הכ"ת מדברי הב"ש לפסול הוא מחמת שהוסיף בתוך דבריו תיבה אחת שלא נמצאת במקור, ותוספת זו מהפכת את כל המשמעות של דברי הב"ש, מקצה אל הקצה. ולא נשאר בפני הציבור את הדברים סתומים, אלא נפרש שיחתנו, ולשם כך נעתיק את לשון הב"ש באות צד"י.

הנה בספר "תקון תפילין" לרבי אברהם מזונשהיים¹³ כתב באות צד"י, "והזנב של היו"ד ימשוך בצואר" ועל זה ביאר ה"ברוך שאמר" בהגהתו¹⁴ וז"ל: פירוש: רגל של היו"ד, לאפוקי מסופרים בארץ ביינן שהיו בימי שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י, אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצ' כמו שכותבים במחזורים כזה (...), ובוזה הם פוסלים מלאכתם ומחטיאים את הרבים באות אחת בתרי טעמי, חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ', וכל האותיות צריכים להיות אדוקים בלי פירוד לבד מק' וה' כמו שהוכיח מהר"ם לעיל בהגה של האל"ף. ועוד שמדביקים פני היו"ד לצואר אשר לא כדת, כי היקף גויל בעינן כמו בראשי השיני"ן ובע' ובט' שאם נדבקו הראשים אפילו כחוט השערה נ"ל לפי קיצור דעתי שפסול גם הכא לא שנא, ואם היה לי כח הייתי מסלקם מן הכרם כמו שעשיתי בארץ לוז'ץ. עכ"ל הב"ש לענינו.

ומאחר ולא נמצא בידנו ציור תמונת הצד"י שצייר הב"ש במקורו, צריך להתאמץ להבין את הצורה מתוך תיאורו בדברים שבכתב. והנה מכל אריכות דבריו יש לכאורה קושי אמיתי לעמוד על כוונתו המדויקת, וכדלהלן. אך הדבר הברור בדבריו הוא שהיו"ד של הצד"י מחוברת בצידה השמאלי לצואר הצד"י (היינו לאבר הנו"ן המורכב באות צד"י) ולא מצידה הימני של היו"ד. ובהשקפה ראשונה נראה בפשטות שמתכוין לציור של צד"י שהיו"ד שבה פניה לאחר. ובפשטות נגד ציור זה יצא הב"ש בשצף קצף כלשונו. וא"כ מוכח שהב"ש פוסל צד"י כזו.

ואכן האחרונים כהאמרי שפר והמקדש מעט (בגדוה"ק), בתחילה כאשר מביאים דברי הב"ש מביאים דבריו כפי שמורה פשטות הלשון בהשקפה ראשונה וחיצונה. אך בהמשך דבריהם מדגישים את הקושי בדבריו ואריכותם, ומכאן זה חזרו לומר שהב"ש לא מיירי

11 למיטב ידיעתנו.

12 ב"י טור יו"ד סימן רע"ט ד"ה ומ"ש ואפי' קרא בו דיעבד.

13 תלמיד מהר"ם מרוטנבורג מאחרוני בעלי התוספות.

14 הגה צג במהדורות קובץ ספרי סת"ם ירושלים תש"ל.

לפסול יו"ד שפניה לאחר. ונבהיר כוונתם אף אם לא פירטו ומנו כל הקשיים בלשון הב"ש, וכפי שנפרט להלן.

ונקדים ונאמר שהנקודה העיקרית בהבנת הפשט הנכון בדברי הב"ש היא האם חיבור היו"ד בצידה השמאלי הוא ע"י קו מחבר, או שראש היו"ד עצמו מחובר אל גוף הנו"ן שבצד"י.

כי הנה, אם כוונת הב"ש לפסול צד"י ביו"ד שפניה לאחר, ונגד זה יצא בחריפות, הרי שדבריו מוקשים מאד, מדוע נצרך להאריך בדבריו הן בתיאורו והם בתרי טעמי הפסול, הרי כל לומר בפשטות שהפרכת פני היו"ד לאחריה היא שינוי צורת הצד"י ופסולה,

אלא ודאי בהכרח שאין בזה שינוי צורת הצד"י, ועל כן נזקק לטעמי פסול שאינם מחמת שינוי בצורת האות, אלא ב"דיני" הלכות תמונת האותיות, שכידוע ישנם הלכות הפוסלות אותיות אף אם לא נשתנתה צורתם, כגון ניתוק או נגיעה במקומות שאינם ראויים להיות.

אלא שגם זה קשה מאד, כי אם צד"י ביו"ד שפניה לאחר אינה שינוי צורה, מה בכך שמופרדת בצד ימין שלה ומחוברת ברגל שמאל, הרי בתורת יו"ד שפניה לאחר כך צריכה להיות צורתה שמחוברת ברגלה השמאלית לצואר הצד"י כראוי.

היינו ממה נפשך, אם הפרכת היו"ד משנה צורת האות, אינו צריך להזדקק לטעמי הפסול שהזכיר, ואם אינה משנה צורת האות, אם כן לא קיימים גם הטעמים הנ"ל, שהרי היו"ד מחוברת במקום הראוי לה להיות מחוברת (בצד שמאל), ומופרדת במקום הראוי לה להיות מופרדת (בצד ימין) שהרי כך היא צורתה הראויה של יו"ד שפניה לאחר.

ועוד נושא הטעון ליבון בפשט דברי הב"ש, שלכאורה דבריו סותרים זה את זה, כי פתח בתיאור הצורה וכתב "שאינם עושים שום רגל להצד"י", ובתוך כדי דיבור כתב בטעם הפסול "חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצד"י", ולכאורה איך מפרידים רגל של היו"ד, אם כתב שאין לה "שום רגל".

ולכאורה דבריו מוקשים גם מצד הבנתם, מה הוא זה שכתב "שאינם עושים שום רגל להצד"י", ופשטות משמעות דבריו היא שאינם עושים ליו"ד זו שום רגל לא מצד ימין של הנקודה (הראש) ולא מצידה השמאלי. ואינו מובן מה בא זה לאפוקי, וכי אם היה עושה לה רגל אחת בימין או בשמאל לא היו הטעמים שכתב לפסול, והרי אילו היה עושה לה רגל בימין, איזה תועלת הייתה נצמחת מרגל זו, אם אינה מחוברת לצואר. וכן אילו היה לה רגל בשמאל גם בה אין שום תועלת שהרי שם צריכה להיות מופרדת, ומה לי אם החיבור במקום שאין ראוי להיות, הוא ע"י רגל והלא סוף סוף אינה מוקפת גויל במקום הנצרך לזה. ובעיקר הלא גם אם היה עושה לה שתי רגליים, היו נשארים עדיין טעמי הפסול. ומאי נ"מ בזה שכתב "שאינם עושים שום רגל".

אך באמת כל התמיהות הנ"ל מקורן בטעות קטנה בהבנת הפשט בתיבה אחת בדבריו, והיא מה שכתב "שום רגל" שבפשטות נשמע כאילו מתייחס לכמות הרגליים של יו"ד זו, ולאפוקי רגל אחת שאז היה כשר, אך אין זה הפשט, אלא הדברים ברורים שמה שכתב "שום רגל" אין כוונתו לכמות הרגליים, אלא לאיכות הרגל. היינו, שבמקום הנצרך לרגל לא עשה אפילו "משהו" רגל, ולאפוקי שאילו היה עושה לה שם אפילו משהו רגל היתה כשרה. ובזה ספו תמו כל הקושיות והתמיהות בדבריו, כדיבואר.

אך תחילה נחזי אנן למה כוונתו, האם לרגל הימין או לרגל השמאל. והנה בודאי שאין שום אפשרות לומר שאילו היה לה רגל בימין הייתה כשרה שהרי אינה מחוברת לצואר, ובהכרח שכוונתו לרגל השמאל, וע"ז כתב שאם לא היו מחברים את פני היו"ד עצמה, וכמו

שכתב בהמשך להדיא לפרש דבריו "אך שמדביקים 'פני' היו"ד לצואר הצ", אלא היו מחברים היו"ד בשמאל ע"י רגל, הייתה כשרה.

ועתה נתבהרו ונתבארו לנו היטב כל דברי הב"ש, ואין בהם גם תיבה אחת לא מוקשה ולא מיותרת. ודבריו ברורים כשמש. הב"ש יצא חוצץ נגד הסופרים שכותבין יו"ד ישרה לצד"י אלא שאין עושים ליו"ד שום משהו רגל בצידה השמאלי אלא מדביקים פניה ממש לגוף הצד"י, ובזה אף שצורתה עליה ונראית לכל תינוק כאות צד"י, מ"מ הם פוסלים מלאכתם מתרי טעמי כפי שכתב, והוכרח לתאר ולפרש שאין עושים "שום רגל" בצידה השמאלי, כי אילו היו עושים לה שם אפילו משהו רגל, הייתה כשרה בתורת יו"ד שפניה לאחור.

וא"כ אדרבא ואדרבא מתוך עיון בדברי הב"ש עצמם מוכח שזו סיבת כל הפסול, משום שלא עשה לה רגל בשמאל, כי אם היה לה שם רגל הייתה כשרה בתורת יו"ד שפניה לאחוריה, אבל כאשר עשה לה רק נקודה בעלמא בלא רגליים כלל, וכ"ש אם עשה לה רגל בצד ימין, שאז צורתה מצד עצמה כיו"ד ישרה, אזי פסולה משום שאין לה חיבור רגל בצד ימין, ועוד משום שאין לה היקף גויל בצד שמאל. והדברים ברורים נהירים ומאירים.¹⁵

והנה הראשון¹⁶ שהביא דברי הב"ש ובנה עליו מצודות וביאר דבריו שכוונתו לפסול הצד"י ביו"ד שפניה לאחור, הלוא הוא בעמח"ס "כתיבה תמה", אלא שבהעתקתו את דברי הב"ש, עשה מעשה אשר לא ייעשה, שהרשה לעצמו להוסיף בתוך דברי קדשו תיבות שמונעים מן המעינים להבין את דברי הב"ש כראוי.

נעתיק דבריו כפי שהדפיס הכ"ת בספרו את לשון הב"ש: "ולאפוקי מאותן הסופרים ובפרט בארץ באיירין שהיו בימי שלא היו עושים שום רגל ליו"ד שעל הצד"י מימין, אך שמדביקים וכו'".

ממש דברים שקשה להולמם, הכ"ת הוסיף כאן תיבה אחת מדיליה שלא קיימת בדברי הב"ש תיבת "מימין", ובזה מטה את דעת המעיין ראשית כאילו בצד שמאל יש לה רגל, ובעיקר שע"ז הוא מונע מן המעיין להבין את האמת שעיקר סיבת הפסול משום שאין ליו"ד רגל בשמאל, מה גם שאין שום טעם לתאר אם יש לה או אין לה רגל בימין שהרי אין בזה שום נ"מ, כי רגל בימין שאינה מחוברת אינה מעלה ואינה מורידה מאומה, וכנ"ל.

ולהשלמת הטיית הבנת הקורא לכיוון בו חפץ, החליף הכ"ת תיבה בהמשך דברי הב"ש שכתב "כמו שכותבין במחזורין", והרהיב הכ"ת ל"החליף" תיבה וכתב "כמו שמדפיסין במחזורים" (במקום "כמו שכותבין"). ומגמתו ברורה שהרי הצורה כפי שכתבו במחזורים אינה ידועה לקוראי זמנו, אך המחזורים שבדפוס מצויים ביד כל אחד, ובהרבה מהם הצד"י

15 וז"ל בעל שיח סופר בספרו אמרי שפר: "ומה שכתב הב"ש לפסול כנ"ל, הנה מי לא יבין מאריכת לשונו שלא לוודאי היה לו לפסול, מאחר שלא כתב בפירוש שפסול. כי מי לא שמע לו אם היה כתב בקיצור 'פסול'. ומה היה צריך לזה רב כח, אשר כתב 'ואם היה לי כח הייתי מסלקם מן הכרם'. אלא משמע מאריכת לשונו שרצונו היה שיסכימו לדעתו עוד ועוד לפסול. וכן אפשר לומר שדעתו היה לפסול אם היה ננקודה בעלמא, אבל אם נעשה עם תג ועוקץ ורגל כדינו, רק שהוא הפוך לא היה פוסל. כי עיקר הפסול היה אם היה הפוך בשלימות היינו כל הצדיק, או היוד בצד השמאלי, אבל לא כעת אשר רק היוד הפוך, וכמו ביוד האלף אשר הברוך שאמר כתב שיווד התחתון תלוי בתג שלו, והאגור כתב שהוא הפוך... על כן איך נוכל לפסול תפילין כאלו מחמת הצדיק בראש הפוך הזה, אחרי שמחצה אנשי העולם מתפללין בתפילין כאלו", עכ"ל. וכן המקדש מעט בגדוה"ק אינו מחלק בין יו"ד הפוכה באות א' (שכמה מרבותא מכשירין) לבין יו"ד הפוכה באות צ', וז"ל (בכלל טו-ל): "ואפשר דוקא כשלא עשה להיו"ד שום רגל דק למטה אלא הדביק גוף הנקודה להצ' פוסל. אבל בעשה לה רגל רק שהיא הפוכה שעשה הרגל משוך מצד שמאל של היו"ד והדביקה לצואר ה' ברגל דק הזה יודה להכשיר.

ביו"ד עם רגל בצידה השמאלי ופניה לאחור, והנה גרם הכ"ת לכל מעיין לראות כאילו מפורש שהב"ש פסל צד"י כזו. וכבר התייחסנו להטעייה זו לעיל בהערה 5 בד"ה "אך מה", שהוסיף תיבת "ומדפיסין" ושם גם הזכרנו שהכ"ת שכח שהכרוך שאמר כתב דבריו כמאתיים שנה לפני המצאת הדפוס בעולם.¹⁷

וכל זאת גם אם לא נתייחס לציור המטעה ששתל הכ"ת בתוך דברי הברוך שאמר, שבדאי מטעה את אלה שאינם יודעים שהציור אינו העתקה מן המקור גם אם הוא מופיע בתוך הדפסת דברי הב"ש.

וכפי שהזכרנו למעלה האחרונים שכתבו בהשקפה ראשונה שמשמעות הב"ש לפסול צד"י ביו"ד שפניה לאחור, כתבו למסקנה שאין הכרח שזו כוונת הב"ש אלא כפי שנתבאר לעיל דהב"ש מיירי ביו"ד שמחוברת לגוף הצד"י בלא רגל כלל. וכפי שהביא דבריהם גם הרב המערער.

ולא עוד, אלא דהגר"ח קניבסקי שליט"א בפירושו "תפלה של ראש" על "מסכת תפילין" (ד"ה זיינין ווי"ן) כתב "דאף שהברוך שאמר לא איירי ביו"ד הפוכה, אך מ"מ הטעמים שכתב הב"ש לפסול במדבק פני היו"ד, שייכים אף במדבקם ע"י ירך שמשמאל היו"ד", עכ"ל. הרי דגם לדעת הגר"ח קניבסקי הציור אודותיו איירי הב"ש לא קאי על צד"י שפני היו"ד הפוכה, אלא שלדעת הגר"ח קניבסקי יש ללמוד כן ממשמעות טעמיו.¹⁸

א"כ היחיד שנשאר בדעה שכוונת הב"ש לפסול צד"י ביו"ד הפוכה הוא הכתיבה תמה לבדו. ורק כעבור כמאה שנה מצאנו גם את הגאון החזו"א ז"ל שנקט בדעה זו.

ועתה לאחר שהבהרנו בפני ציבור הקוראים פשט דברי הברוך שאמר נחזור לדברי הרב המערער ונבחן אותם, אך תחילה נסכם את טענותיו בקצרה. לדעתו:

- א. החזו"א לא נסמך על דברי הכתיבה תמה, כדי לפסול הצד"י ביו"ד הפוכה.
- ב. לא בעקבות הכ"ת, ביאר החזו"א את משמעות לשון הב"ש שכוונתו לפסול צד"י ביו"ד הפוכה, אף שהב"ש לא כתב זאת להדיא.
- ג. מה שכתב החזו"א שיש קלא דלא פסיק בשם הגר"א ז"ל שפסל צד"י ביו"ד הפוכה, גם בזה לא נסמך על דברי הכתיבה תמה.
- ד. הדבר היחיד שאותו הביא החזו"א מהכתיבה תמה הוא לענין השמועה שהגר"א הגיה בספר הזהר "לאסתחרא"¹⁹ במקום "לאחורא". ותו לא.

17 ואגב, המעיין ב"מכתבי תהילה" לספרו כתיבה תמה, יראה בשלושה מהם (נכתב) [נדפס] ג' תיבות תמוהות: "מבלי שום רמיה"...

18 ת"ח לידידי הרב הגאון מוהר"ר יוסף פונד שליט"א מליקוואד שהחווה לי דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א אלו, ושכן נדפסו בספר פתשגן הכתב עמוד תכו, ושם ציין גם הקושי בהבנת דברי הגר"ח קניבסקי מה השייכות בין הטעמים שהזכיר הב"ש לצורת צד"י ביו"ד שפניה לאחור, וצ"ע.

19 וע"ד מש"כ הרב המערער שהגאון רבי בצלאל הכהן מו"ץ דווילנא הביא ראייה לגירסא בזה"ק "לאסתחרא", ולא גילה לנו מה הראיה, ע"כ הרינו להעתיק את מקורו (שקיבל מאתנו הרב המערער צילום מכת"י בעל הכ"ת בהקדמתו להגהותיו על ספר ב"ש) וז"ל בעל הכ"ת שם: "וכשהרצתי דברים הללו לפני הרב הג' בצלאל כהנא נ"י מו"ץ דווילנא אמר בדרך גררא קצת ראייה למנהגנו ממה שכתבו כל הראשונים ז"ל והזהירו שלא יגע ירך היוד של הצדי באמצע צוואר הנון ולא בקצהו שלא תדמה לעיין. ולמאן דס"ל שהיוד שבצדי צריך להיות מהופך לגמרי מן הנון, א"כ מעולם לא ידמה הצדי לעיין כלל, שהרי בעיין כו"ע מודו שהיוד צריך להיות בשוה ולא מהופך כלל, רק הופך פניו קצת למעלה. אלא ודאי דס"ל לכל הראשונים ז"ל להיוד שבצדי ובצדי שוים הם ולא מהופכים כלל. ואמנם יש לדחות קצת ועי' שבת ק"ג גמ"ץ צדי"ן וברש"י שם ובהגהות מיימוני פרק א' מתפילין אות ג' ודו"ק ע"כ שמעתי מהרב הנ"ל נרו יאיר", עכ"ל.

והוכיח הרב המערער את דבריו מכך שרק במכתבו החמישי הביא החזו"א את דברי הכתיבה תמה, ואילו דעתו בענין הצד"י הפוכה כתב כבר במכתבים הקודמים.

והנה אמנם גם אנו לא כתבנו בודאות שהחזו"א הסתייע בדברי הכ"ת, אלא בהשערה, ועל כן דייקנו בלשונו: "כנראה מקורו וכו'". אבל הוכחתו להפריך דברינו תמוהה כשלעצמה, וכי משום שרק במכתבו החמישי התייחס החזו"א והזכיר שהראו לו את דברי הכ"ת, וכי זאת הוכחה שלפני כן לא ידע ולא שמע על תוכן דבריו, גם שלא מראיתם בספרו?

ולעצם הדברים, מטרת הרב המערער להפריד כל קשר בין דברי החזו"א לה"כתוב לחיים" (הוא הכ"ת), והנה אם ע"י זה תנוח דעתו של המערער, יבושם לו, כי אף אם נניח שאין קשר ביניהם, הלוא לענין דעת החזו"א עצמו, הרי למעשה חזר בו ממה שפסל בתחילה גם לאלה שמנהג אבותיהם ביו"ד שפניה הפוך, ואילו לענין דברי הכ"ת כשלעצמם, הרי כפי שהזכרנו, אין אפשרות לסמוך על דבריו בלא עיון ובדיקה, וכפי שעוד יובא להלן.

אך כל שוחר אמת יראה שקשה מאד להפרידם, וכפי שיתבאר. כי הלוא גם לפי דברי הרב המערער שרק לענין הגהת הגר"א בזהר הביא החזו"א את דברי הכ"ת, והרי כפי שכתב בעצמו רק לקראת המכתב החמישי הראו לחזו"א את הספר "כתיבה תמה", אם כן יפלא מאד, שהרי כבר במכתב השני הזכיר החזו"א את הגהת הגר"א בזהר, והלוא הידיעה על הגהת זו לא נמצאת בכתובים בשום מקום אחר, ומאחר שאין מקורה מראית הדברים בספר כ"ת, בהכרח שמקורה הוא על פי שמועה, ואם כן הסברה נותנת שידיעה זו נפוצה מדברי הכ"ת שנחרטה בספרו קרוב למאה שנה לפני שכתב החזו"א מכתבו, ואף שהחזו"א לא ראה הדברים לפני כן בכתובים, כבר הייתה אצלו ידיעה חיצונית זו, ורק לקראת המכתב החמישי הראו לו את הספר, והזכיר אותו במכתבו.

והנה פלא גדול על הרב המערער איך לא שם לבו שדווקא עובדה זו שציין שרק לקראת המכתב החמישי הראו לחזו"א את ספר כתיבה תמה, מכאן מודעה רבה נגד דבריו.

הרב המערער טען שהחזו"א לא נסמך על דברי הכ"ת לענין ביאור דברי הברוך שאמר באות צד"י (שאף שלא הזכיר בהם הב"ש שדבריו מוסבים על צד"י שפני היו"ד הפוך), אך כוונתו היא לפסול צד"י ביו"ד שפניה הפוך²⁰.

על פניו נראין הדברים שכאשר הרצה הכ"ת דבריו לפני הגר"א בצלאל כהנא, הרצה לו שהמצדדים לעשות היו"ד פניה לאחור ס"ל שרק צד"י כזו כשרה, ולא צד"י ביו"ד ישרה, ועל כך אמר הגר"א בצלאל שיש קצת ראייה למנהגם של אלו העושים ביו"ד ישרה, היינו שגם היא כשרה, כי הרי על יותר מכך היינו שיו"ד הפוכה פסולה אין שום ראייה ממה שהביא מהראשונים שלא להדביק הירך בקצה, שהרי צריך אזהרה זו כאשר בוחר הסופר לעשותה ביו"ד ישרה, אף אם לדעתו כאשר היו"ד הפוכה אין חשש שתדמה לעי"ן. ובאמת הדברים תמוהין כי לא מצינו מי שס"ל שיו"ד ישרה אינה כשרה, ובמילא אין צורך בראייתו.

אך האמת שמשם אין שום ראייה, כי בודאי גם כאשר עושה היו"ד הפוכה צריך להזהיר אזהרת הראשונים, כי אות נפסלת כאשר היא נראית כאות אחרת גם אם אינה כשרה לאותה האות, ובודאי שצריך להזהיר גם ביו"ד הפוכה שלא יחבר הירך לקצה למטה, כי עי"ז יצאה צורתה הכללית מכלל צד"י ודומה לעי"ן, אף אם עי"ן כזו הייתה פסולה, וכמו שהזהירו שלא לקצר אות וי"ו שמא תדמה ליו"ד אף שבתורת יו"ד הייתה פסולה מחמת חסרון קוץ השמאלי דר"ת. ועוד כהנה. אך באמת גם לזה אין צורך שהרי כתבו כמה פוסקים דאין להחמיר אא"כ כל הראשים הפוכים, ובס' מקדש מעט (על הדע"ק באות עי"ן ס"ק ג') מסתפק אם עשה שני ראשים משוכים לצד ימין ונשאר בצ"ע. הרי דאם עשה רק ראש אחד הפוך עדיין צורת עי"ן עליה, וא"כ מאי ראייה חזיתיה להמו"ץ דווילנא. ולהרב המערער שהדפיס קונטרס "לקט ביאורים על סדר פרשיות התורה ועל התפלה מהגאון רבי בצלאל הכהן מו"ץ דווילנא" תשע"ב לפ"ק, נא יבאר בהדפסת מהדורותו הבאה את ראייתו.

20 וכבר הזכרנו לעיל דעות האחרונים שכתבו שדברי הב"ש אינה נוגעים כלל לענין יו"ד הפוכה אלא ליו"ד מבלי שום רגל.

והנה כל מי שעובר על ששת המכתבים שהשיב החזו"א לבעל צדה"צ, עומד משתומם מדוע עד המכתב החמישי (בו מזכיר שהראו לו את ספר כתיבה תמה), לא הזכיר כלל את דבריו הנחרצים של הב"ש שפוסל צד"י שפני היו"ד הפוך. ומדוע במכתביו השני והשלישי הביא החזו"א ראייה אחרת לגמרי מדברי הב"ש, והיא על דרך השלילה, היינו שהב"ש והב"י שהביאו תואר צורת האותיות לא הזכירו שבאות צד"י יש שתי צורות, אחת ביו"ד ישרה ואחרת ביו"ד שפניה הפוך. ולכאורה פלא מדוע לא הביא החזו"א את דבריו המפורשים של הב"ש לפסול צד"י שפני היו"ד הפוך.

הרי שדבר זה מוכיח ממש להיפך מדברי הרב המערער, כי כנראה עד שהראו לחזו"א ספר כתיבה תמה שמביא ומפרש משמעות דברי הב"ש שכוונתו לפסול הצד"י שפני היו"ד הפוך, אכן לא ראה החזו"א את דברי הב"ש אלו. ועוד יותר מכך, נראה שעד למכתבו הבא (הששי) ראה דברי הב"ש רק מתוך ספר כ"ת ולא במקורם, ורק בתוך כדי כתיבת המכתב הששי, ראה הדברים במקורם, שהרי במכתבו הששי, תחילה מביא את דברי הב"ש שע"י השינוי שעושים באות צד"י, בזה הם פוסלים ומחטיאים את הרבים וכו', ורק בהמשך מכתבו כותב החזו"א וז"ל: "אח"כ ראיתי בספר ב"ש הראשון חברו חכם אחד וכו'" ורק כאן מעתיק החזו"א את כל דברי הב"ש באריכות. ובפשטות מוכח שכל הידיעה על עצם דברי הב"ש מקורה במה שראה בספר כתיבה תמה, וסמך על לשון הב"ש כפי שהעתיקם הכ"ת, ולא היתה סיבה כלל לחזו"א לחשוש שבעל הכ"ת הוסיף בתוך הדברים תיבות מדלילה,²¹ ולמה יעלה על דעתו שהכ"ת "עשה חסד" עם הלומדים לבאר דברי הב"ש על פי הבנתו, וכי יעלה על הדעת שהכ"ת נכשל "באי זהירות בהלכות הגהה" כדברי הסגוריה התמוהין של הרב המערער על הכ"ת.²²

ולענין טענת הרב המערער שה"קלא דלא פסיק" שהגר"א פסל צד"י ביו"ד שפניה הפוכה, אינו על בסיס דברי הכ"ת, נצטט דבריו: "וע"ז הגדיר החזו"א את השמועה בשם הגר"א במתק לשונו כ'קלא דלא פסיק', והיינו דאין הענין מצד עדות ספר זו או אחרת כשלעצמו שיתכן שבביטול דבריו יתבטל השמועה, ואי"ז קול הברה בעלמא, אלא קלא דלא פסיק שאי אפשר להתעלם ממנו וצריכים לחשוש שהוא אמת, וכ"ז פשוט". היינו, אומר הרב המערער, שהחזו"א לא היה סומך ומקבל את עדות הכ"ת שהגר"א פסל הצד"י ביו"ד שפניה הפוך, אלא שלא נזקק לזה, מאחר וקיימת הוכחה אחרת איתנה כסלע והיא "קלא דלא פסיק" שהגר"א פסל זאת.

הבה נבחן הדברים לאשורם.

בספר צדה"צ הביא כמה עדויות מהדור הקרוב ביותר להגר"א.

א) הנה זה לשון הגרמ"מ משקלאוו תלמיד הגר"א ז"ל: "תמונת הצד"י הוא יו"ד נו"ן, והיו"ד מאחורי הנו"ן, או פניה לגבי נו"ן, או היו"ד מחזיר פניו הנו"ן כמ"ש האריז"ל, זה לא איכפת לן, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים". וכן כתב בספרו "מים אדירים" (על האדרא זוטא בדף י"ג) וז"ל: "אך בעוה"ז הנקודה שהוא רצונו יתברך באה בסוד הצדי"ק שהוא סוד היו"ד ונו"ן אחור באחור כידוע".

21 וכפי שפירשנו בדברינו לעיל.

22 וז"ל הרב המערער שהוסיף במאמרו זה שהדפיס גם בקובץ אור ישראל: "אין זה שינוי גירסא ולא השתלה, אלא הוספת פירוש. דכיון דלשון הב"ש מוקשה קצת כשלעצמו, ולפי פירושו של הכתו"ל (הוא הכ"ת) הרי כך הוא פירוש דבריו, לכן עשה חסד עם הקוראים והוסיף תיבה אחת להבנת הענין. ואין בזה זיוף וסילוף, אלא לכל היותר אי-זהירות בהלכות הגהה"ה שלפיהן אולי היה צריך להיות תיבה זו בסוגריים עגולות כמו שאר התיבות שהוסיף שם לפירוש הענין...

(ב) עדות הגרייז סלאנט בשם הגר"ח מוולאזין שבעצמו קרא בוואלוזין בביהמ"ד בשבת פ' מטו"מ בס"ת בצדי"ק של יוד הפוכה".

(ג) עדות הצדה"צ בתשובתו על דברי החזו"א "וכן קלא דלא פסיק דהגר"א חלק על זה" וז"ל: 'שמעתי מהרב הגאון ר' יוסף דוב סולובייצ'ג שליט"א שאביו זקנו הגאון רשכבה"ג מרן ר' חיים ז"ל מבריסק הי' עולה לתורה תמיד בבתי חסידים שהספרים כתובים בצדי"ק ביד הפוכה, ומעולם לא שמעו בזה כלום שהגר"א חולק על זה עד שבאו לאה"ק, והם ממשפחת הגר"ח מוואלוזין ז"ל ויש אצלם מסורות והנהגות מהגר"א ז"ל ומזה לא שמענו כלום. [האם] זהו קלא דלא פסיק?'.²³

[וגם הגרייז העיד שרבים אצלם השתמשו בכתב ספרדי, ובשו"ת עמודי אש ח"א ס"ד הביא שכל "חכמי וילנא" הסכימו לכתוב כן לכתחילה ואף אחד לא ידע משום קלא מהגר"א]

וכמה תמוהין הדברים, דהנה בדור הקרוב ביותר אל הגר"א מוכח שאפילו תלמידיו הקרובים לא ידעו מ"קלא" זו, ואיך יתכן שכעבור למעלה ממאה שנה נתעורר ה"קלא דלא פסיק" שהגר"א פסל הצדי"ק שצפ"י האריז"ל.

ועל כן, אף שאין הוכחה לכך, הסברא נותנת שמקור ה"קלא דלא פסיק" הזה, הוא מן התעמולה והפרסום שעשה בעל הכ"ת לדברים שכתב בספרו בשם הגר"א מ"מאנאשטירצענע משמיה דהגר"א, וכשם שבשאר עניני סת"ם, מכח השפעתו של הכ"ת בדורו, נתקבלו דבריו גם אצל רבים - שלא ידעו כלל גם עד היום כי המקור הוא מדבריו, כך נתקבלה ונתפשטה במשך כמאה שנים גם הידיעה שהגר"א פסל את הצדי"ק, עד שהפכה ידיעה זו ל"קלא דלא פסיק", אף שברבות הימים נשכח מרבים מקורה.

ולהשלמת העניין נוסיף כאן מה שהביא הצדה"צ במכתבו את פסק הביד"צ שיצא מאבות בתי דינים דק"ק ווילנא ביום ו' י"ט כסליו תקנ"ח לפ"ק, שאין להאמין שום אדם לדברי האומר בשם הגר"א בע"פ עד שיתברר בבירור גמור ויקויים ע"פ בי דינא רבא.

ואם למרות כל הנ"ל, לדעת הרב המערער אין קשר בין השפעת דברי הכ"ת, על הידיעה החיצונית של החזו"א, וזכותו שלא לקבל את הנראה לנו כקרוב לודאי, ויערב עליו שיחו. והקורא הישר ישפוט הנראה בעיניו.

וכאן המקום לעמוד על ענין נוסף, שאולי גם הוא יובן מעט יותר על פי הנ"ל. הנה מדברי החזו"א במכתביו נראה דעתו שגם בכתיבה הספרדית עצמה נתחדש השינוי לכתוב הצדי"ק ביו"ד שפניה הפוכה רק לאחר שהתפשטה קבלת האריז"ל, אך קודם לתקופת האריז"ל כתבו הספרדים את הצדי"ק ביו"ד ישרה.

ועוד כתב החזו"א, שאילו היתה לנו ידיעה שאצל הגדולים חכמי ספרד, כך היתה כתיבת הצדי"ק ביו"ד הפוכה, לא היה מקום לחשוש ולפסול צורה זו. וז"ל: "וכן הפנים מאירות הזכיר שהכותבים [ביו"ד] הפוך כותבין כן מדורות, ולא כתב שכן הוא כתב ווליש ושכן כותבין רבותינו הקדושים חכמי ספרד, שזה מסלק כל הרהור פסול, אלא שזה לא היה בידם וערבא ערבא צריך", עכ"ד.

למיטב ידיעתנו, החזו"א הוא הפוסק היחיד שדעתו כן, ודבריו אלו שעד האריז"ל גם הספרדים כתבו הצדי"ק ביו"ד ישרה, הם חידוש עצום. ראשית משום שלפי זה נצטרך לומר שכל הספרים והכתבים שראה הר"י עמדין כאשר מתאר בספרו "מור וקציעה"²³ צורת

23 על שו"ע סימן ל"ד ד"ה הנה נדבה רוחי אותי (והוא נדפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 187).

הכתיבה הספרדית, כולם היו כתבים חדשים מקרוב באו שנכתבו עפ"י השפעת הארז"ל שהרי העיד שהצד"י בכתיבה הספרדית היא ביו"ד הפוכה. והגם שהחזו"א כתב ש"לא נכנסו כאן לחקירת הזמן אם כוונתו בזמנם או אם הם מעידים על כל רבותינו הראשונים הספרדים", אבל מה נעשה והחיד"א הורה לסופרים בספרו "לדוד אמת"²⁴ לבדוק אם להסתמך על עדות המור וקציעה ולבחון מתוך הספרים המפורסמים שכתבו רבי עזריה פיג'ו בעל גידולי תרומה ורבי משה זאבארו (בעמח"ס מלאכת הסופר) מגירוש ספרד, והנה בספרי התורה הקדושים הנ"ל נמצאו אותיות צד"י כתובים ביו"ד הפוכה.

עדות נוספת היא מצורת תמונת האות צדי"ק ביו"ד הפוכה שהדפיס בחייו הגאון בעל "מקנה אברהם" אב"ד וויניציאה שספרו נדפס בשנת רפ"ג לפ"ק²⁵. ולא עוד שהגאון הגדול בעל "חוות יאיר" אב"ד וורמייזא [באשכנז] בהזכירו את האות צד"י ביו"ד שפניה הפוכה בספר מקנה אברהם, הוסיף עדותו²⁶ "וכן נהגו רוב הסופרים".

וכדי להוסיף עוד הוכחה לכך, נעתיק כמה שורות מדברי הגאון מוהר"ח פלאגי ז"ל בתשובתו "חיים ביד" ²⁷ "על דבר אשר קם איש א' במדינתו להוציא דיבה על ס"ת הכתובים בכתב ספרדי דהיינו שקורין וועלט"ש ופוסל אותם ס"ת ח"ו, וכבר הכה על דקדו הגאון מוהרש"ק... דהאיש הלזה ראוי לעונש ולנזיפה דאיך לא ירא להטיל מום בקדשים על כתב שלנו האמיתי שקורין וועלט"ש אשר כמה ס"ת נמצאים כתובים ככה בכל מדינותינו וכמה גאונים מחכמי ספרד ואשכנז קראו בהם משנים קדמוניות וברכו עליהם באין פוצה פה וככה כותבים בכל דור ודור כל סופרי מדינותינו אשר מעולם אנשי השם. ואדרבה יצאו מכם ויעידו ה"ה הגאון הגדול הרב יעב"ץ בספרו מר וקציעה סי' ל"ו שמשם חפר אוכל הגאון הרב חיד"א ז"ל וכמה טרחו הרבנים הנ"ל להודיעינו צורת כתב שלנו הספרדית... כי כתב זה רצוי ומקובל מימי עולם ושל"ית כי הן עוד היום נמצא בינינו ספרי קדמונים מכתב וועלט"ש ובפרט ספרי הגאון מוהר"ר עזריה פיג'ו בעל גדולי תרומה אשר ישנו בעיר גיברלטאר יע"א וגם ס"ת מהרב יד מלאכי ז"ל מטהרת יהק"ו... כי אנחנו בני ספרד קבלה בידינו על תמונת וועלט"ש שככה נתנהגנו מימי עולם ומן הרבה קודם מרנא הרב בית יוסף והראיה כעת הוא ספרו של הגאון מהר"י אבוהב רבו של הרב ב"י אשר לשמע אוזן שמענו שהוא בכתב וועלט"ש והוא עודנו כהיום בעה"ק צפת תובב"א ואין ספק דכך קיבל מהר"י אבוהב ז"ל מרבותיו ועיניו הקדושים המה ראו ס"ת הקדמונים ג"כ בכתב וועלי"ש, ע"כ תורף לשון תשובה הנ"ל משנת תרכ"א לפ"ק.

והרינו להעיד כי נתבקשנו בשנת תשמ"ז לעיין בס"ת הקדושה העתיקה הנ"ל מכת"ק של מהר"י אבוהב ז"ל, ולדאבון לבבנו נוכחנו שרוב יריעותיו הם השלמות מכתבי ידי סופרים אחרים ומתקופות מאוחרים, וזאת כי עבר על ס"ת הקדושה "כוס התרעלה ע"י בוזזים ושודדים בשנת תקצ"ד כי בצפת היו לערך חמש מאות ס"ת לבד מס"ת של הרב הגאון מהר"י אבוהב ז"ל שהיה עומד בבה"כ של האר"י לוריא ז"ל. ולא היו קוראין בה (אלא) רק בחג שבועות.... וס"ת של מהר"י אבוהב שנעשה לה כמה פעמים נסים עתה נלכדה בשחיתותם ויקרעו לגיונות"²⁸. ברם זכינו לחשוף בס"ת הק' שתי יריעות עתיקות ומקוריות, והרינו

24 סימן י"ג אר"ק א' ונדפס בספרו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 202.

25 והעתיקו בעל הכ"ת בהקדמתו להגהותיו כת"י על ס' ברוך שאמר. ובקובץ בית אהרן וישראל גליון ק"ס נמנו השינויים שהרהיב בעל הכ"ת לעשות בדברי ה'מקנה אברהם' הן סירוס לשונו והן בהחלפת תמונות האותיות הספרדיות לאשכנזיות, וכאמור טעמו: "שאינו לנו לכל ישראל שבעולם אלא כתב אחד..."

26 בספרו "מקור חיים" על שו"ע סימן ל"ו.

27 סימן פג.

28 "קורות העתים לישראל בארץ ישראל", ווילנא תרצ"ט.

לציין נפלאות בא' מהם בפרשת בראשית בפסוק "וייצר ה' אלקים את האדם" וגו' ראש ימין הצדי"ק כצורת ראש זי"ן העובר לימין ולשמאל,²⁹ ולהלן "וישם שם את האדם אשר יצר ויצמח" וגו', האות צד"י בתיבת יצר כצורת יו"ד ישרה, ובסמוך לה הצדיק בתיבת ויצמח היא יו"ד הפוכה.³⁰

ואגב יש לציין שבספר "ארחות רבינו" - בעל הקהלות יעקב ז"ל (או"ח ח"א עמוד לט) שהחזו"א ביקר בביהכ"נ של מהר"י אבוהב והוציאו את הס"ת הק' וראה שיו"ד הצדי"ן היו הפוכין, אך ראה גם יריעות שהצדי"ן נכתבו ביו"ד ישר, ולא היה ידוע איזה מהם הישנים המקוריים ואיזה החדשים,³¹ ע"כ. וכאמור לעיל שרק שתי יריעות בודדות מקוריות בכתב דווקני קדום שרדו בסודם הנרמז.

הרי דמכל המקורות הנ"ל מוכח שעוד לפני התפשטות קבלת האריז"ל, היתה הכתיבה הספרדית גם אצל גדולי ישראל בצד"י ביד הפוכה, ודברי החזו"א לכאורה צ"ע.

[והחזו"א כותב שאין דרכו לחפש בעתיקות, אבל העתיקות הרי נמצאות עמנו ומראים לעין כל כי כל ספרי תימן מתקופות הגאונים והראשונים כתובות ביו"ד הפוכה, וגם "כתר ארם צובה" רוב הצדיק"ם הם כך, ובספר פתשגן הכתב מביא תצלומים מספרים מתקופת הגאונים והראשונים גם מצרפת ואשכנז ביו"ד הפוכה].

ברם, היחיד הידוע לנו דעתו שבכתיבה הספרדית של רבותינו הראשונים הצד"י היא ביו"ד ישרה, אינו אלא הסופר ממינסק בעל כ"ת, שהמציא חלוקה מופרכת בין כתב וועליש שלדעתו יסדו אותה הספרדים ככתב חול ולא קודש, ובין הכתיבה הספרדית שלדעתו צורת אותיותיהם הם ממש בדיוק ככתיבה האשכנזית, אלא שכל ההבדל ביניהם היא ברוחב החלל הלבן שבין גגי ומושבי האותיות ותו לא מיד,³² כי הלא לדבריו אין יותר מכתב אחד בעולם שהוא קודש.

ועל כן אפשר, וכך מסתבר לנו לומר גם בזה, שהשפעתו הרבה של הסופר ממינסק בעל כ"ת והפצת משנתו בקרב רבים שהחשיבוהו כבר סמכא ובפרט בעניינים שהם לכאורה רק בגדר ידיעת המציאות, נתקבלו כעובדות נאמנות, ושימשו כיסוד של ידיעות חיצוניות אצל רבים וטובים.³³

29 צורת צדי"ק כזו נזכר בשער מאמרי רשב"י (הוא השער השני מתוך שמונת השערים למהרח"ו שקיבל מרבו האריז"ל) בעמוד מב ד"ה "אמר שמואל: עוד מצאתי בנ"א השמטה אחת וז"ל, ובגין כך אנפוה דיו"ד מהדר לאחרא כו".

30 וזאת לכאורה לא יובן מבלעדי יסודו של מהר"ח ויטאל בשעה"כ וז"ל: "כי לכולם (הכתיבה האשכנזית והספרדית) יש רמז בסוד נרמז למעלה, ולכמה ציורין ושינויים וציורופים משתנים צורת האותיות". וכבר הארכנו בסיור ענין זה בספרנו הקטן "קדושת ספר תורה" (ברוקלין תשנ"א) במאמר האותיות המשונות שבתורה.

31 ברם הסופר ממינסק בעל כ"ת אחר עלותו לארה"ק והתגורר בעיה"ק ירושלים ת"ו, אילו היה טורח לעיה"ק צפת לראות את הס"ת הק' של מהר"י אבוהב - רב רבו של מרן הב"י, בגוללו את הס"ת בתור מומחה היה יכול להבחין ביריעות העתיקות המקוריות שבין היריעות החדשות שהשילמו בהם את רוב הס"ת, או אולי היה מתודע לו שכתב וועליש הוא קודש ולא חול חלילה, וכדברי הרא"ש "הרבה משונה כתב ארצנו מכתב הארץ הזאת". אך לצורך ביור זה יכול היה להגיע לעיה"ק חברון הקרובה לראות שם את הס"ת הק' של בעל ה"חסד לאברהם" האזולאי, כפי שעשה זאת הגאון רבי גרשון מקיטוב זלה"ה לצורך בירור צורת הנוני"ן המנוזרות (כנזכר במכתבו להרה"ק רבי צבי סופר דק"ק מעזיבו המודפס בס' משנת אברהם סי' כ"ד אור"ק א'). ואפילו גם בעיה"ק ירושלים ת"ו כאשר בה התגורר, היה בידו לראות את הס"ת הק' של הגה"ק בעל אור החיים הק' שכתבה בעצמיו, כנזכר במפתחות שו"ת מהרש"ם ח"ב ליו"ד סימן קס יעו"ש.

32 כדהעתקנו לעיל המצאתו זו בהערה 5.

33 וכמוכח מאות פ"א שהמציא מדעת עצמו נגד צורתה המקובלת מרבותינו הראשונים. ובמאמרנו "והצדיק את הצדיק" הערה 79 מתואר צורת אות פ' שכתב הרמ"א בס"ת הקדושה שלו בעצם כת"י קדשו המועתק

ומעתה מה שכתב הרב המערער, ונעתיק דבריו: "שאותן 'בני ישיבות' שרוצים להחליף פרשיותיהם אינו משום שחוששים לדברי הכתיבה תמה (שמסתמא מעולם לא שמעו שיש ספר כזה בעולם), אלא משום שחוששים לדברי החזו"א שכתב להדיא [מכתב ד'] 'וכן אני מחמיר לקחת צ' ביו"ד ישר שלא ערער עליו אדם, וכן אני מיעץ לאחרים'". - טעות גדולה היא ביד הרב המערער. אולי ישנם איזה מיעוטא דמיעוטא שהיו מוכנים לעזוב מסורת אבותם ולנטוש תורת אמם, על בסיס דברי החזו"א שיעץ, מסתמא למי שאין בידו מסורת ברורה מאבותיו, להעדיף כתב ב". אך הרוב הגדול מבין אלה שחשבו להחליף התפילין היה על בסיס התעמולה שהתפילין שמניחים הם ואבותיהם "ספק פסולים" הם. ובין אם נסמך החזו"א באיזה אופן על דברי הכ"ת במישרין או בעקיפין מחמת הפצת משנתו ברכים, ובין אם לאו, מ"מ הלעז שהשריש הכ"ת ונמשך קרוב למאה שנה לפסול צד"י ביו"ד הפוכה, תרמה את תרומתה לתעמולה, אף אם מפיצי התעמולה נגד הצד"י ביו"ד הפוכה לא השתמשו בשמו, או אפילו לא שמעו את שמעו.

ואם לדעת הרב המערער, לתעמולת הכ"ת לא היתה השפעה על הידיעה החיצונית של החזו"א ושל רבים אחרים, זכותו המלאה להחזיק בדעתו.

ובטרם נמשיך להגיב על דברי הרב המערער צריך לפרט כמה דברים יסודיים.

א. קהל ועדה רבבות אלפי ישראל מניחים תפילין לדורותיהם בצד"י שעפ"י האריז"ל שפני היו"ד הפוכה לימין, וכן קורין בספרי תורה הכתובה בצד"י זו מדורי דורות.

ב. לא נמצא אחד מהפוסקים מהדורות הקודמים עמודי ההוראה שבית ישראל נשענים עליהם שפסק בספרו לפסול צד"י שפני היו"ד הפוכה לאחריה. [ואדרבה, הנוב"י ורעק"א והמ"ב וכל הפוסקים, מכשירין להדיא גם לאלו שזה שינוי מדרך כתיבתם].

ג. בזוה"ק כתוב להדיא שצורת אות צד"י "אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא"

ד. בכתבי האריז"ל הורה לכתוב בתפילין הצד"י ביו"ד הפוכה.

לפיכך אלה הבאים לערער על כשרות הצד"י שפני היו"ד הפוכה, חייבים להפיל את החומות הבצורות הנ"ל, ע"י שיוכחו שנמצא פוסק שבית ישראל נשען עליו שכתב לפסול צד"י כזו, וכן לסתור הראיה מדברי הזוה"ק המפורשים, ומקבלת האריז"ל המפורשים.

והנה נמצאה המציאה, המערערים על כשרות הצד"י ביו"ד הפוכה, אכן גילו ומצאו שגאון הגאונים הגר"א ז"ל פסל הצד"י ביו"ד הפוכה, ומעתה נמצא על מי להסתמך לפסול הצד"י. אלא שדא עקא דבר זה לא נמצא בדברי הגר"א בכתב בשום מקום.³⁴

ועל כן ביססו את דבריהם על השמועה הנמצאת בספר "תוס' מעשה רב"³⁵ שהגר"א חתך בעצמו פרשיות שהראה לו חתנו שהצד"י ביו"ד הפוכה.

מקובץ "בית אהרן וישראל" שנה ג' גליון ב' יד. ואגב, באותו ארון הקדוש בביהכנ"ס הרמ"א בקראקא שכן בו הס"ת הק' של אביו ר' ישראל איסרליש ז"ל בכתב וועלי"ש שפני יו"ד צד"י הי' הפוך לאחריה, כנזכר עדותו בשו"ת רבינו עקיבא יוסף שלעזינגער ז"ל (בעל לב העיברי) סימן י"ז בביקורו שם בל"ג בעומר שנת תרמ"ד לפ"ק, עי"ש בספרו כמה ענינים דילפינן מס"ת הק' של הרמ"א ז"ל.

34 ולא עוד, דהרי הגר"א לא ס"ל כהראנ"ח הפוסל מקצת האות הנדמה לאות אחר, אלא כהפ"ח, עי' משנה ברורה ריש סימן ל"ו ס"ק ג', וזהו דעת גדולי הפוסקים שהזכרנו לעיל בהערה 6.

35 "בית יעקב" לר' ברוך ברודא (ירושלים תרמ"ד, בחדר א' "תוספות מעשה רב" המיוחס [?] לבעל פאת השולחן משקלאו) ד"הוה עובדא שראו שהביא לפניו חתנו המנוח הרב ר' משה ז"ל פרשיותיו כתובין... וצד"י "כפופין עקומין מאחוריו" וחתכן בעצמו, והיה אומר דגמירא לי דבא טעות בכתבים ע"י תלמידי הצבי שבור, שהעתיקו בתוך כתבי האריז"ל". ובאמת מהלשון "כפופין עקומין" אין הכרח דהכונה על יו"ד

אך הלא בזה אין די, שהרי הדבר כתוב להדיא בכתבי האריז"ל, וכי יחלוק הגר"א על האריז"ל, כי מדי דברו אודותיו, איתרע כולי גופא³⁶.

ועל כן הוסיפו להודיענו השמועה בשם הגר"א (שגם היא נמצאת שם), שמה שנמצא בכתבי האריז"ל הוא שיבוש שהכניסו בכתבים תלמידי הצבי השבור.

אך מה יהא על החומה השלישית הלא המה דברי הזוהר שכתב כך במפורש?
ובזה נשענו המערערים על השמועה שהביא הכתיבה תמה שהגר"א הגיה בזוהר³⁷ "לאסתחרא" במקום "לאחורא" ובתוך כדי דבור הרחיק הכ"ת את עדותו למקור גירסת "לאסתחרא" שכן הוא בדפוס ישן, וד"ל. והיינו, לבל נטעה שהגר"א הגיה ושינה את הגירסה בלשון הזהר, אלא שהגר"א רק תיקן טעות הדפוס בספר הזוהר³⁸ שלפניו על פי המצוי מכבר בדפוס ישן בגירסה נכונה.

והנה אמנם בכתובים לא נמצא יותר מזה, אך עדיין נותרת תמיהה רבה לדעת המערערים, אם אכן הנוסח הישן היה "לאסתחרא", מי הוא זה שההין לשנותה ולהדפיס במקומה בתוך הזוהר³⁹ "לאחורא"?

ועל כך נאמנים עלינו הדברים כפי ששמענו מפי הרה"ח מוה"ר יוסף הלפרין ז"ל ממאנשסטר, שהיה נלווה עם אביו הרה"ג מוה"ר שמואל הלפרין אב"ד זכרון מאיר, ששאל את החזו"א מדוע פוסל את הצ' ביו"ד ההפוכה בספרי תורה, והשיב לו החזו"א מפני שאות הצדיק הזו נתחדשה על ידי כת 'שבתי צבי' ימ"ש. הקשה אביו רבי שמואל להחזו"א - הלא צורת צדי"ק זו כתובה בזוהר הק'. השיב החזו"א - השבתאים הכניסו את הצ' הזו גם לזוהר. חזר רבי שמואל לביתו והביא ספר זוה"ק דפוס ראשון משנת שי"ח, מאה שנה לפני לידת כת השבתאים, והראה לחזו"א שאף שם כתוב שהאות צדי"ק מהדר אפיה לאחורא ולא לאסתחרא³⁸.

והנה בספר צדה"צ האריך להוכיח דכל השמועות הנ"ל אינם אלא בדו"א, כי הדברים לא היו ולא נבראו והנם רק בגדר הוצאת לעז בעלמא. אך תחילה הרינו לציין שחיפשנו בכל הדפוסים הישנים של הזהר הקדוש שנדפסו לפני תקופת הצבי השבור, ובכולם ללא יוצא מן הכלל הגירסה היא "לאחורא" ולא לאסתחרא³⁹. [ובאמת שזה מיותר, כי גם לאסתחרא פירושו שהוא הפוך וכהמשך דברי הזוהר⁴⁰ שהוא אחר באחור].

ולגבי השמועה כאילו בכתבי האריז"ל שיבשו הגירסה תלמידי הצבי השבור, הרי כיום נמצא כתב היד המקורי הן של מוהר"ח ויטאל והן של בנו מוהר"ש ויטאל הלא הם כתובים

הפוכה, וכטענת בעל צדקת הצדיק (פרק י"א או"ק ה) שהרי הכותבין ביו"ד הפוכה עושין כן לא רק בכפופות אלא גם בפשוטות, ועוד שלשון זה יותר מתאים על הנו"ן של הצד"י שעשאה כפופה ועקומה לאחור הדומה קצת לכ"ף ועליה ב' ראשים, כעין הציור ב"אמרי שפר" בשם המצת שימורים (כלל ה') ומודפס ב"לקוט צורת האותיות" עמוד 485). אך במצת שימורים (דפוס תרכ"ו) לא נזכר שהצדי"ק ככ"ף אלא כנו"ן (ראה "לקוט צורת האותיות" עמוד 694).

36 מתוך הקדמת הגר"ח מוואלווין לספרא דצניעותא וז"ל "עיני ראו יקר תפארת קדושת האריז"ל בעיני רבינו הגדול, כי מידי דברי עמו אודותיו, איתרע כולי גופא ואמר מה נאמר ומה נדבר מקדוש ד' איש אלקים קדוש ונורא כמוהו ונגלו לו תעלומות חכמה".

37 בהקדמת בראשית דף ב' ע"ב: וזל"ק "אעלת אות צ' אמרה קמיה רבון עלמא ניחא קמן למברי בי עלמא וכו' ובגין כך אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא".

38 עדות זו שמענו מפי מוה"ר יוסף הלפרין ז"ל עצמו, והיא מודפסת בסוף ספר פירוש הר"י יעבץ למגלת רות, ואפשר שלאחר המו"מ והוכחה זו, קיבל החזו"א את דבריו.

39 והרי תוצאות בדיקתנו: דפוס מנטובה (שנת שי"ח) הגירסא "לאחורא", דפוס קרימונה (שנת ש"ך) הגירסא "לאחורא", דפוס לובלין (שנת שפ"ג) הגירסא "לאחורא".

בעצם כתב יד קדשם⁴⁰ כפי המודפס בשמם, שבתפילין צריך בדווקא לכתוב צורת הצד"י ביו"ד שפניה הפוכה.

ומעתה חזרות החומות הנ"ל ועומדות במלוא קומתן, דהיינו, לא נמצא בשום דפוס ישן של הזהר גירסת "לאסתחרא" אלא רק "לאחורא". ולא יכול להיות שתלמידי הצבי השבור שלחו ידם בכתבי האר"י, שהרי הדברים מפורשים בעצמם של תלמידי האר"י, המצויים עמנו כיום. וממילא נסתרת העדות שבספר תוס' מעשה רב שהגר"א גמירא ליה שבא השיבוש בכתבים ע"י תלמידי הצבי השבור, דבר שלא היה ולא נברא. וע"כ מפוקפק מאד גם חלקו הראשון של הסיפור שהגר"א חתך פרשיות חתנו מחמת הצד"י ביו"ד הפוכה. וגם קשה מאד להאמין לעדותו של הכ"ת שראה גירסה כזו בדפוס ישן, וממילא קשה לעשות פלגין דיבורא ולהאמין לחלק הראשון של עדותו שהגר"א הגיה בזהר.

ונראין הדברים שצדק מאד בעל הצדה"צ שכל השמועות כאילו הגר"א פסל הם בדותא. ובאמת קשה לקבל, ויהיה זה מן התימה שהגר"א יחלוק על האר"י"ל בזה.

והנה החזו"א כתב טעם אחר ליישב מדוע אין ראיה מדברי הזהר שהיו"ד של הצד"י מהדר פניה "לאחורא" להכשיר בכתבתנו צד"י ביו"ד הפוכה, והוא משום שדברי הזהר מיירי בצורתה הרוחנית של האות בעולם האצילות, אך אין הכוונה לשנות צורת האות בעולם העשייה, והנה אין אתנו יודע עד מה בעניינים אלה העומדים ברומו של עולם, והדברים ראויים למי שכתבם, וכאשר ציטטנו הדברים הנ"ל במאמרנו, הוספנו שנמצא דמיון לדבריו הקדושים שהם כשלעצמם "מושג מבהיל על הרעיון" ענין האפשרות של שינוי באותיות, וכתבנו שכעין זה נמצא בדברי רבנו טודרוס הלוי אבי הרמ"ה ז"ל.

והנה הרב המערער מתוך חובה לבקר כל דבר שכתבנו, האריך לסתור דברינו בחושוב שבאנו לסתור דברי החזו"א. אך כל קורא ישר יראה שההיפך הוא הנכון. וכי יש בדברינו איזה רמז נגד דברי החזו"א? הלא אם החזו"א נחלק על האר"י"ל והרמ"ק וכל הקדושים גם מתלמידי הגר"א בהבנת הזוהר שס"ל שכוונתו שכך צריכה להיות הצורה בעולם המעשה, ולדעת החזו"א השינוי הוא רק בעולמות הרוחניים, מי אנו שנביע דעה במחלוקת זו. וכל קורא ישר יראה שאין בדברינו שם לא מיניה ולא מקצתיה. [אבל שלא יתמהו על רבבות מישאל המעדיפים את האר"י"ל על פני החזו"א בהבנת הזוה"ק].

אך מה שכתב שם הרב המערער להוכיח שרבנו טודרוס לא היתה כוונתו לשינוי בעולם המעשה, וטען, ונצטט דבריו ז"ל: וגם דברי רבינו טודרוס הלוי (בס' אוצר הכבוד, חגיגה טו:): שכתב שאחר החורבן יש 'שינוי דק מאד' בצורת הלמ"ד, ע"כ אין הכוונה לענין איך לכתוב האות למעשה, שהרי כתב שם שאינו רשאי לציירו משום כבוד אלקים הסתר דבר, ואם כך דינו לכתוב לכתחילה, איך יסתירו, וכי כבוד אלקים הוא להסתיר מעמו ישראל איך לקיים מצוותיו, אתמהא]. עכ"ל.

הנה גם בזה נראה שטעה הרב המערער, ואכן אפשר שכוונת רבנו טודרוס לשינוי בעולם המעשה, ואין שום מקום לתמיהתו, כי באמת יש בכתבת האותיות הקדושות רמזים נפלאים ע"פ חכמת האמת בכתובה עצמה, ואף שאין אתנו יודע עד מה בהבנת עניינים אלו, אך כל הרואה כתיבת קדושי ארץ רואה בהם שינויים דקים מכוונים באותיות באיזה מקומן, כגון דחיזין טובא בפרשיות הק' שנכתבו בעצמם בעל אופ"מ מפשעווארסק זי"ע, ודי אם נציין

40 תשו"ח להרב שלום דובער לוי"ו ספרן דאגודת ספריית חב"ד שהואיל בטובו לחשוף עבורנו צילום כתי"ק הנ"ל של מוהר"ש ויטאל זלה"ה, בהשתדלות הסופר המופלג הר"ר מאיר יצחק גליקמאן הי"ו, ואילו צילום כתי"ק הנ"ל של מוהר"ו נמצא באוצר החכמה.

רק לדוגמה את מה שהבאנו בספר ילקוט צורת האותיות⁴¹ מספר "פרי קודש הלולים" למוהרצ"ה מזיטשוב זי"ע שביאר בהרחבה לגבי צורת כתיבת אות אל"ף בספר תורה שבתוכות שמקורן בחכמה צ"ל צורתה יו"י ואילו בתיבות שמקורן בבינה צורת האל"ף היא יו"ד, ומשמעות דבריו שכך יעשה מי שיודע ומבין הסודות והרמזים בכל דבר, אבל מי שאינו יודע לכוין יעשה כמו שכתבו הפוסקים⁴². ומה התימה שרבנו טודרוס לא רצה לפרט בכתב להמונים הצורה שעליה אמר שכבוד אלקים הסתר דבר, והוא בכלל אין מגלים אלא לצנועים אלא פה אל פה, רב לתלמיד אשר יבין כדת מה לעשות בעניינים רמים ונשגבים כאלה.

והנה מה שכתב הרב המערער שהחזו"א לא בנה את דבריו להלכה על סמך שמועות סיפורים ואגדות, אלא מתוך עיון ההלכה, וכפי שהביא מלשונות דברי החזו"א ש"חמורה היא ההלכה ולא ניתנה להיקבע על פי סיפורים וכו'". אין ספק בזה, כי שום פוסק לא היה פוסל או מכשיר רק על סמך סיפורי מעשיות ללא יסודות בהלכה.

אבל טעות גדולה ביד הרב המערער אם לדעתו ניתן שלא להתייחס ולהגיב לסיפורי דמיון ולהפריכם, כי חמורים הם הסיפורים בהשפעתם על ציפור הנפש של ציבור גדול, ובפרט כאשר משתמשים בהם לתעמולה והכפשה. ציבור גדול אשר שומע שאבותיו ורבותיו שרפי קודש לדורותיהם הניחו תפילין פסולים ר"ל, או אפילו ספק פסולים, ולא עוד אלא שאבותיו הלכו בתמימותם כסומא בארובה אחר זיופים שנעשו ע"י תלמידי הצבי השבור בכתבי האר"י, או נגררו אחר גירסה מוטעית בזהר הקדוש, ציבור זה פגוע מאד.

אי אפשר להתעלם ולהשאיר ציבור של רבבות עם הרגשה כזו, אף אם באמת שלא עפ"י הסיפורים נקבעת ההלכה. וזה הטעם שבשולי ההלכה, חובה גם להתאמץ לחקור ולבדוק השמועות כדי להעמיד דברים על דיוקם ואמיתתם. ובואו וראו את הכאב הניכר משני מכתבים שכתב בעל המחבר ס' צדקת הצדיק.

האחד, בקובץ "אוצרות ירושלים" (גליון שכ"א), בתשובת הגראי"ל פרידמן ז"ל להמשיג, באו"ק ו' וז"ל: "ותמינהני מאד על תמימותו של כת"ר שכתב "כמדומני שאף אחד לא בא לפסול לאלו שמסורה בידם בצדי"ק הפוך. האם לא ראה ולא ידע ולא שמע, שכתב הרב...בהלכות הגר"א שהגר"א פסל אלו הכותבין יו"ד הפוכה בצדי"ק, אין יוצאין מצות תפילין, כי מקורה מתלמידי הצבי השבור".

ובמכתב שני, תיאר הגראי"ל פרידמן ז"ל לגאב"ד קנוס בארה"ב בשנת תשי"ג, וז"ל: "...יש כאן ענין העומד ברומו של עולם התלוי בבירור הדיון הנ"ל, והוא, מהלכת שמועה בשם הגר"א ז"ל ונדפסה שמועה זו בס' קטן בית בירושלמי תרמ"ד כאילו הגר"א ז"ל פסל בכתובת סת"ם צ' ביו"ד הפוכה, וכאילו אמר שתלמידי ש"צ ימ"ש העתיקו כן בכתבי האריז"ל. כי ידוע שבכתבי האריז"ל כתוב שכך צריך לכתוב צד"י ביו"ד הפוכה, על יסוד

41 עמוד 720.

42 וז"ל שם "ולכן הישר הולך יודה על האמת שצריך להיות בס"ת אלפין כזו ואלפין כזו שלא להחליט לכתוב דווקא אלף בציור יו"ד ובפרט אחר אשר אלף בציור יו"ד לא נזכר כלל בפוסקים ראשונים רק בציור יו"י ועיין בזהר אחרי ע"ג א' אשר דברי הזהר מכוון עם דברי הפוסקים, ולמה נשליך אחרי גווינו דברי הראשונים אשר מימיהם אנו שותים שלא לכתוב שום אלף לפי סבירתם, וכל דבריהם הם בקבלה אמיתית כמו שכתב האגור בהלכות תפילין". ואגב בדברי קדשו אלו יובן לשון מש"כ בשו"ע הרב סימן ל"ו סעיף ב' בצורת אות אל"ף "ונקודה התחתונה פעמים תמונתה כדלית" קטנה הפוכה ע"פ הסוד וכן צ"ל בתפילין ע"פ קבלת האר"י ז"ל ופעמים שתמונתה ג"כ כיו"ד תלויה בתגה בגוף האל"ף, עכ"ל ועי' מה שהעיר בערוך השלחן סימן ל"ו סוף סעיף ז' ודו"ק.

השמועה הזו יש גאון אחד שפסל ס"ת כזו וצוה למחוק את היו"ד ההפוכה בכל הספרי תורה ולכתוב ישרה. וכן הוא מערער על אלו שמניחין תפילין ע"פ האריז"ל כאילו ח"ו אינם מניחים תפילין. עם הגאון ... אני מנהל מו"מ הלכתי בענין זה. טענותי שכל השמועה הזו על הגר"א ז"ל [היא] בדו"ת והבל ממש".

והגר"א"ל פרידמן בכאבו מייצג ציבור שלם. ועל כן אף שכפי שכבר הקדמנו בראשית דברינו שההלכה כבר הוכרעה בענין, וגם החזו"א חזר בו מלפסול לאלה שמנהג אבותיהם להניח תפילין ע"פ האריז"ל, מ"מ מוטלת החובה למנוע הכפשת ציבור גדול שמדי פעם בפעם שוב מתעוררת הפצת השמועה כאילו אינם מקיימים, או ספק אם מקיימים, מצות הנחת תפילין.⁴³ [והגאון החתם סופר זצוק"ל שהיה מבני אשכנז שינה מהמסורת שלהם, לכתוב בתפילין ובס"ת ביו"ד הפוכה עפ"י האריז"ל].

והנה הרב המערער יצא ללמד סנגוריה על הסופר ממינסק בעל הכתיבה תמה, ונצטט דבריו: "ומה שהוסיף הכתוב לחיים תיבת 'מימין' בדברי הב"ש, אין זה שינוי גירסא ולא 'השתלה', אלא הוספת פירוש. דכיון דלשון הב"ש מוקשה קצת כשלעצמו, ולפי פירושו של הכתוב"ל (וכל המחברים הנ"ל) הרי כך הוא פירוש דבריו, לכן עשה חסד עם הקוראים והוסיף תיבה אחת להבנת הענין. ואין בזה זיוף וסילוף, אלא לכל היותר 'אי-זהירות ב'הלכות הגה'ה' שלפיהן אולי היה צריך להיות תיבה זו בסוגריים עגולות כמו שאר התיבות שהוסיף שם לפירוש הענין". עכ"ל.

הנה הוכיח לנו כאן הרב המערער עד כמה גדולים דברי חז"ל שאמרו "האהבה מקלקלת את השורה", כי דבריו מופרכים לגמרי, וכפי שכבר כתבנו לעיל שהוספת תיבה זו של "אינם עושים לה שום רגל מימין", לא די שאינה נכונה, שהרי אין שום נ"מ אם יש לה או אין לה

43 ובוא וראה כיצד נוצרות שמועות ועד כמה זהירות צריך בבדיקת אמיתותן. בספר ארחות רבנו (מרו"ג הגר"י קניבסקי זצ"ל בעל "קהילת יעקב", ח"ב עמוד ל"ח אות קב) מובא שם שהכחיש בעצמו את מה שסיפר אברך אחד בשמו, והוסיף הכותב שכנראה שהאברך שסיפר הדברים לא הבין את תשובת הקהילת יעקב. ונעתקת תמצית הדברים כפי שמופיעים שם. "אברך א' חשוב מכולל חזו"א שאל את מו"ר זצוק"ל, היות ואביו חסיד וגם הוא האברך מניח פרשיות כתב אריז"ל ועתה עשה תפילין חדשים האם צריך לשנות ולעשות פרשיות כתב ב"י, ואמר לי האברך שמו"ר ענה לו שזה ספק דאורייתא אם מניח כתב האריז"ל (ובאדיש אמר לו 'און רעכט') יתכן שלא הניח תפילין מהבר מצוה ואם ימשיך להניחם כל ימיו א"כ אפשר שלא קיים מצות תפילין בימיו ואמר לו מיד לעשות פרשיות כתב ב"י ושאלו האברך הלא אביו מניח כתב אר"י ואינו רוצה לשנות ממנהג אבותיו וענה לו מו"ר שאין זה שינוי ממנהג אבותיו כי כתב ב"י כשר לכו"ע וגם הנהגים בכתב אר"י מכשירים כתב ב"י. ואח"כ שאלתי אני את מו"ר לפי הוראתו כפי שסיפר לי האברך... היתה כוונת תשובתו רק לכתחילה ושאלתי את מו"ר שהאברך אמר לי שמו"ר אמר לו שהיו ספק דאורייתא וענה לי שוב שאמר לו רק לכתחילה, אבל לפסול א"א משום שרוב צבור משתמשים בכתב האר"י, עכ"ל.

והדבר ברור שמה שהשיב הקה"י לאברך הי' לפי השאלה והנסיבות שהציג הלה בשאלתו. וברור שלא היתה כוונתו שהנהגים עפ"י הוראת האריז"ל לכתוב בתפילין בדוקא הצד"י ביו"ד הפוכה וכפי שהביאו דבריו הפוסקים, שלכתחילה לא ישמעו להוראת האריז"ל. ואין לך בסיפור זה אלא מקומו ושעתו לפי שאלת השואל, שכנזכר שם לא הבין את התשובה.

וראה שם עוד כמה עובדות המוכיחות שגם דעתו היא כפי שכתב החזו"א שכל דבריו דהוי לעיכובא הם רק לאלה שמנהגם כהב"י, אך בשו"א לא לאלה שמנהג אבותם בידם להניח תפילין כדעת האריז"ל וכמסקנתו דנהרא נהרא ופשטיה, וכפי הנזכר שם שהרגיע יהודי אחד ואמר לו שאין לו מה לחשוש כי יש עוד חמשה מיליון יהודים שמניחים תפילין כאלה.

וכדאי להוסיף כאן פירוש רש"י על "נהרא נהרא ופשטיה" (חולין דף י"ח ע"ב): "כל נהר מתפשט במקום שהוא רגיל שם כלומר כל מקום הולך אחר מנהגו, אית דוכתא בבבל דנהיגי כרב ושמואל ואית דוכתא דלא נהיגי כוותיהו".

ליו"ד רגל בימין, מאחר ואין על ידה חיבור לצואר הצד"י, אלא שעוד מהפכת הכוונה ממש, ומונעת מהמעייין ומכשילה אותו מלהגיע להבנת כוונת דברי הב"ש, כי ע"י תוספת זו נשמע שבצד שמאל יכול להיות שיש לה רגל, בעוד שזו היא עיקר כוונת הב"ש במה שכתב שאין עושים לה "שום רגל" כוונתו בצד שמאל של היו"ד וכמו שהוסיף לבאר "אלא שמדביקים פני היו"ד בצואר הצד"י". כי אילו היה לה שם רגל הייתה כשרה בתורת יו"ד שפניה לאחור.

והכ"ת לא די שלא "עשה חסד עם הקוראים", כדברי הרב המערער, שהרי זה חסד שאינו של אמת, ולא די שאין בהוספת התיבה סיוע "להבנת העניין" כפי שכתב הרב המערער, אלא תוספת למניעת הבנת העניין, ולא די שאין בזה "לכל היותר אי-זהירות ב'הלכות הגה"ה" כפי הגדרתו המגוחכת של הרב המערער, אלא שיש כאן הפיכת דברי הברוך שאמר מקצה אל קצה, ממשמעות שצד"י ביו"ד שפניה לאחור כשרה, למשמעות שצד"י כזו פסולה.

ואילו התוספת ששתל הכ"ת בדברי הב"ש, היה הדבר היחיד שנתגלה בכל העתקותיו מדברי הראשונים, אולי אפשר היה להמליץ עליו שהדבר נעשה בטעות ובשגגה, אבל מה נעשה כאשר מדובר במאות שינויים מגמתיים [לא רק הוספת תיבות, אלא החלפת תיבות, וגם החליף תיבות בהעתקה מתיקוני זוהר] שנועדו להטות לב המעיין ולכוונו למה שחפץ הכ"ת שיתקבל. וראה בדברינו שם לעיל, שבקטע זה עצמו החליף הכ"ת תיבה נוספת בדברי הב"ש והעתיק ממנו כאילו כתב "ולא כמו שמדפיסין במחזורים" בעוד לשון הב"ש "ולא כמו שכותבים במחזורים" וראה שם בדברינו ההבדל הגדול במשמעות שינוי מגמתי זה.

ומה שכתב הרב המערער בהמשך דבריו שם להסביר מדוע כתב הכ"ת בדברי הב"ש הלשון "שאין מדביקין היו"ד לצואר הצד"י" וכו', במקום אשר כתב הב"ש "שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצד"י" ונצטט דבריו: "האמת, שהכתוב לחיים העתיק כאן לפי הנוסח שבב"ש דפוס דובנא ולא כהנוסח שבדפוס שקלאוו, ואי"ז סילוף ולא חצי סילוף. [ובאמת נוסח זה יותר מתוקן לכאורה, דהב"ש פתח דבריו ואמר שאין עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י, וא"כ איך יתכן להמשיך לומר שמפרידין בין רגל של היו"ד לצואר הצד"י, הא אין שם רגל כלל. ואף שיש מקום לפרש דבריו בדוחקים מדוחקים שונים, מ"מ אין טענה על מי שמחליט להעתיק הנוסח היותר מתוקן].

ברם נוסח זה יותר "מתוקן" כדברי הרב המערער, רק לאחר התוספת המטעה של הכ"ת שכתב שאין עושים שום רגל בימין, שגורמת לסתירה בין דבריו "שלא עושים שום רגל בימין" למה שכתב "שמפרידין בין רגל היו"ד לצואר", אבל ללא תוספת זו, ולפי האמת, ברור שכוונת הב"ש במה שכתב שאין עושים לה שום רגל כוונתו לרגל שמאל, שהרי בצד ימין אין שום נ"מ אם יש לה או אין לה רגל, ובפשטות מיירי הב"ש כאשר יש לה רגל בימין שאז כל מבנה צורתה כיו"ד ישראל, ולכן אין לא שום דוחק ולא שום סתירה בין מה שכתב שלא עושים לה "שום רגל" שקאי על צד שמאל, לבין מה שכתב "שמפרידין בין רגל היו"ד לצואר" שקאי על רגל הימין.

אבל גם לדעת הרב המערער שמה שכתב הב"ש "שאין עושים לה שום רגל" קאי על רגל ימין, אין מובן מה יותר מתוקן בדברים כפי שכתבם הכ"ת שהרי לשונו הוא: "שאין מדביקין היו"ד לצואר הצד"י ברגלו מימין". והדק"ל כמו שהקשה הרב המערער שהדברים סותרים זה את זה שהרי אין לה שום רגל בימין.

ועוד כתב הרב המערער בדברי הסגוריה על הכ"ת, ונצטט דבריו: "ומטעם זה גם מה שבעל המאמר כותב שה'קלא דלא פסק' נתפשט עם התפשטות הספר כתוב לחיים-כתיבה תמה הנ"ל שנדפס בשנת תרי"ח, ובשנת תרכ"ו יצאו במחאתם גאוני ישראל הגר"ש קלוגער מבראד והגר"ח פלאג"י מאיזמיר כו', ומשמעות הדברים שמחאתם היה כלפי הכתוב לחיים,

אינו נכון. שהרי מחאתם היה נגד אחד שרצה לפסול כתב וועליש בכללה, ואילו הכתוב לחיים בספרו לא דיבר נגד כתב וועליש מאומה רק הביא לפסול הצד"י ביו"ד הפוכה, ולא קרב זה אל זה.⁴⁴ עכ"ל.

הנה הרב המערער כתב בפתח ערעורו שדבריו יסובו בעיקר על דברי הכתיבה תמה, והיה מן הראוי שיעבור היטב על ספרו, אזי לא היה כותב את מה שכתב כאן, ובעיקר מה שכתב בקטע הקודם בדבריו שהכ"ת הזכיר כתב וועלי"ש בכל אות ואות, שזה אינו נכון כשלעצמו שהרי לא הזכיר אותיות ח,ך,ל,מ (למרות שהמחבר בשו"ע מתאר הרכבת אות מ' מאותיות נ-ו שכן היא בכתיבה ספרדית), פ,ק. וגם מה שכתב המערער שהכ"ת לא דיבר בספרו נגד כתב וועלי"ש מאומה, אינו נכון, שהרי כל מי שרק עובר על דבריו רואה מיד את המגמה שהכ"ת בהזכירו את כתב וועלי"ש לא בא ללמד את הכותבים והמשתמשים בכתב זה את דיני תמונת האותיות ע"פ המסורה של כתב וועלי"ש כפי שעשו המור וקציעה, החיד"א והקול יעקב, אלא אדרבה הוא הזכיר כתב וועלי"ש כדי לבקר אותו ולהדגיש את הפרטים בהם כתב וועליש נוגד את ההלכה הנזכרת בראשונים ובכ"י, ומשאר פרטי הכתב התעלם לגמרי.

אך מה שכתב הרב המערער שאין זה נכון מה שכתבנו במאמרנו שהתקפת הגאון רבי שלמה קלוגער ז"ל היתה נגד בעל הכ"ת, לא ידענו היכן מצא הרב המערער בדברינו שכתבנו דבר זה, ואף שיש מקום רב לקשור הדברים וכפי שיבואר בהמשך, אך לא כתבנו זאת, מחוסר הוכחה לכך, ברם הוכחת הנגד של הרב המערער מעוררת גיחוך. טענתו שהגאונים יצאו נגד מי שרצה לפסול כתב וועליש בכללו ואילו הכתיבה תמה בספרו פסל רק צד"י ביו"ד הפוכה, הזאת טענה? וכי מאחר שבספרו הראשון שנדפס בשנת תרי"ח כתב להדיא לפסול רק הצד"י ביו"ד הפוכה (ונימה של בקורת על שאר האותיות שבכתב וועליש) האם זוהי הוכחה שנאלם פיו מלפרסם את דעתו כעבור שנה או שנתיים בשנת תר"כ,⁴⁴ ולהפיץ בע"פ וברבים שכתב וועליש הוא חול ולא קודש כפי שכתב במפורש ובאריכות בספרו כתב יד, אתמהא.⁴⁵

ובאמת שהסברא נותנת (למרות שאין הוכחה לכך), שהוא היה זה שנגדו יצאו. דהרי ברור שאיש מגדולי ישראל לא היה שם לב ולא יוצא נגד איזה יושב קרנות שהיה מפטפט דברי שוא ותעתועים, ומסתבר שהסיבה להתקפתם הייתה משום שהיה מדובר באיש שדבריו נשמעים,⁴⁶ ואילו היה מדובר בנושא איצטלא דרבנן היו פונים אליו כראוי לו ובמ"מ של הלכה, וע"כ מסתבר מאד לפי מה שאנו יודעים אודותיו ואודות דעותיו כפי שכתבם בעצמו, שבו מדובר, אבל עכ"ז אי אפשר לומר זאת בוודאות כל עוד אין הוכחה ממשית לכך.

והנה במאמרנו הבאנו ראיה נגד מה שהעיד הכ"ת בשם הגרא"מ מפניסק שהגירסה בזהר היא "לאסתחרא" והראה לו זאת בדפוס ישן, והבאנו שעדותו של הכ"ת משמו נסתרת ממה

44 הרי ספרו כ"ת המודפס מוכיח על ספרו כת"י הנ"ל שכבר נמצא וכבר היה אצלו בשנת תרי"ח, כדהזכיר בסוף הקדמת ספרו כתיבה תמה שבו כתב "וגם בדעתי להביא אי"ה לבית הדפוס גם ספר הקדוש ברוך שאמר להגאון מדורות הקדומים... וגם הוספתי עליהם בעז"ה הגהות חדשות בהרבה מקומות הנצרכים מאד לספר הנחמד ברוך שאמר". ושם בהקדמותיו האריך לערער על כתב וועלי"ש "בכללו" שהוא חול ולא קודש ר"ל, וכדהעתקנו לעיל את לשונו בהערה 5.

45 והאמת שאין נ"מ גדולה אם זה הוא האיש שעליו כתבו שראוי למותחו על העמוד ושם לא יחזור בתשובה שראוי לרדפו וכו', ובין אם היה זה איש אחר משומעי לקחו, עיקר הדבר שגאונים אלה יצאו נגד תוכן הדברים ונגד מי שמוציא לעז על כתיבת וועליש, ומי עוד כהכתיבה תמה שהוציא לעז על כתיבת וועליש שהיא חול ולא קודש ר"ל.

46 ראה ב"מכתב תהלה" עמוד 6 בספר כתיבה תמה מה שכתב המו"ץ בק"ק שמאלעוויץ וז"ל מתוך שחבו: "שקמו עליו כל הסופרים שבעירנו ופערו פיהם לאמר, האיך יכול אחד בזמנינו לחדש דבר כזה, וכמו שחששו רבותינו ז"ל בגיטין שנמצא אתה מוציא לעז על הראשונים".

שכתב הגר"מ מפינסק עצמו בתשובות "אהל משה" שמביא שם שמועה שלהגר"א היו שני ספרי תורה בשני הכתבים האשכנזי והספרדי וכו'.

וטען עלינו הרב המערער שמה שכתב האהל משה הוא בלשון ספק "ואם נמצא ס"ת של הגר"א בכתב ספרדי וכו' קרוב להאמין שהיו לו ב' ספרי תורה" (וראה ציטוט כל דברי הרב המערער בהערות)⁴⁷. היינו שאם יתברר שהיה להגר"א ס"ת בכתב ספרדי, היה זה רק ספר שני אצלו, וזאת כדי לחוש להחמיר לכל הדעות.

וציין הרב המערער שהגר"ר רפאל רייכמן שליט"א העיר בזה באוצרות ירושלים, אך לא הזכיר שהרה"ג ר' אריה לייב פרידמן (בעמח"ס צדה"צ), כבר השיב בטוב על דבריו באוצרות ירושלים (גליון שכ"א), וכל המעיין שם יראה עד כמה צדקו דבריו.

כי כל הלומד את תשובת הגר"מ מפינסק בספרו, יראה שלא הטיל שום ספק בעדות של הר"י סירווינט מוילנא שהיה להגר"א ס"ת בכתב ספרדי, אלא שבא ליישב התמיהה מדוע היה לו ספר תורה בכתב ספרדי ולא בכתב אשכנזי, וכדי ליישב פתח דבריו ואמר "ואם נמצא ס"ת להגר"א וכו'" ואין זה לשון ספק, אלא במשמעות של "והגם שנמצא ס"ת להגר"א בכתב ספרדי" ולכאורה הוא דבר תמוה, וע"ז כתב ליישב בשני אופנים: הראשון הוא שקרוב להאמין שהיה לו גם ספר תורה נוסף בכתביה אשכנזית כדרכו בקודש לחוש להחמיר. והאופן השני כתב הגר"מ שאף אם הספר תורה בכתב הספרדי היה הספר היחיד של הגר"א, אולי הייתה לו איזה הכרעה מדברי חז"ל או עפ"י חכמת האמת וכו' להשתמש בכתביה הספרדית. עיי"ש בדבריו.

והנה דבריו של הגדול מפינסק מדברים בעד עצמם, והפוכים מכפי שניסה לטעון הרב המערער.

והנה התארכו להם הדברים, ועל כן על המשך דברי הרב המערער על מה שכתבנו בענין אות פ"א המקובלת מדורות אותה שינה הסופר מפינסק בעל הכ"ת, נותר למאמר נפרד בס"ד.

ורק נסכם הדברים שהארכנו בהם בדברי תגובתנו על ערעורו.

א. אלה שנוהגים על פי מנהג אבותיהם להניח תפילין ע"פ האריז"ל שהצד"י ביו"ד שפניה לאחור, אין להם ממה לחשוש שהרי גם החזו"א חזר בו ממה שכתחילה פסל. וזו הייתה עיקר מטרת המאמר הראשון, ולזה הסכים גם הרב המערער.

ב. אלה שמנהגם מאבותיהם להניח תפילין בכתביהם הב"י שהצד"י ביו"ד ישרה, מעולם לא עלה על דעתנו להציע להם שישנו ויעדיפו כתב האריז"ל, ולדעת החזו"א להם

47 וז"ל הרב המערער: "ומש"כ שמדברי הגר"מ מפינסק באהל משה נסתר השמועה שמביא ממנו הכתוב לחיים, שהרי הביא שמועה שכתב עליה שקרוב להאמין בה שלהגר"א ז"ל היה ב' ס"ת כתב אשכנזי וכתב ספרדי" כו', אין זה 'מציאה' שלו, אלא של בעל צדקת הצדיק. אך האמת יורה דרכו שכ"ז אינו, וע"י חסרון תיבה אחת מדברי בעל אהל משה קבלו דבריו משמעות אחרת ממה שכתב באמת. באהל משה שם האריך לבאר דעתו שכל אחד מהכתבים פסול לפי הנוהגים כאידך כתב, וקאי על דברי ר"י סירווינט מוילנא דלא ס"ל כן. וכנראה שהנ"ל הביא שמועה שהס"ת של הגר"א היה בכתב ספרדי, וע"ז כתב האהל משה וז"ל, 'ואם נמצא ס"ת של הגר"א בכתב ספרדי אין רא' לפמ"ש להקל בס"ת [א]. ה. היינו מש"כ שם דאף הפוסלים בתפילין יכשירו בס"ת], אך קרוב להאמין שהיו לו ב' ס"ת כדרכו בקודש לחוש להחמיר ובפרט בשל תורה ודבר שאינו מבורר' כו'. הרי שלא כתב בתורת עדות שנמצא להגר"א ב' ס"ת, ולא הביא שמועה שכתב עליה שקרוב להאמין בה, רק כתב שאם נמצא ס"ת להגר"א בכתב ספרדי, קרוב להאמין שהיה זה ס"ת שני שלו, והיו לו שנים כדי לחוש להחמיר לכל הדעות. [וכבר העיר בזה הגר"ר רפאל רייכמן שליט"א באוצרות ירושלים חלק קנ"ג סי' שז]. עכ"ל.

הוא לעיכובא וכמש"כ דנהרא נהרא ופשטיה, [ולדעת כל הפוסקים אינו לעיכובא] ושלום על ישראל.

ג. הגה"צ רבי אריה לייב פרידמן זצ"ל בספרו המופלא "צדקת הצדיק" הפריך את השמועות כאילו הגר"א פסל הצד"י ביו"ד שפניה לאחור, ובדברינו במאמר זה הוספנו לחזק דבריו בכמה ראיות.

ד. עיקר דברי הרב המערער היו הן ללמד סגוריה על הכתיבה תמה בשיבושים שערך בהעתקת דברי הראשונים והפוסקים בספרו, והן לשלול האפשרות שהחזו"א נסמך באיזה אופן על דברי הכתיבה תמה.

ה. ובזה הוכחנו שדברי הסגוריה של הרב המערער אינם ראויים, לאחר שהכ"ת ע"י שהוסיף תוספת שלא קיימת במקור, הפך לגמרי את משמעות דברי הב"ש.

ו. במקביל, הצגנו את העובדות כפי שהן, והקורא יבחר ויסיק כל אחד לפי דעתו אם הדברים המטעים שכתב הכתיבה תמה ונשתרשו בקרב הציבור במשך כמאה שנה, לא היה בהם כדי לקבוע בדעת רבים וטובים ידיעות חיצוניות כאילו היו עובדות מוכחות שאין עליהן עוררין, ולא שימשו כמקור לידיעות חיצוניות גם למרן החזו"א.

ונסיים דברינו בתפילה ותקווה שיקיץ הקץ על הניסיונות להוציא לעז על רבבות אלפי ישראל הנוהגים מדורות להניח תפילין כדעת האריז"ל, ויניחום לנפשם ללכת בדרכי אבותיהם בלא כל חשש⁴⁸.

ולסיימא דמלתא אדפיס כאן דברים הנוגעים לענייננו דשדר לן הרב הגאון המו"מ כמוה"ר יוסף פונד שליט"א מעיה"ת לייקוואד⁴⁹.

48 תשו"ח לידיו"ג הרב שמואל אלי' גרנטשטיין שליט"א יו"ר משמרת סת"ם בארה"ק על סיועו בעריכת מאמר זה.

49 וז"ל: "שמעתי מפי הרה"ג רבי חיים ליב אפשטיין שליט"א ראש ישיבת זכרון מלך, עובדא דהוה בדידיה עם רבו הגדול הגר"א קוטלר זצ"ל, שכאשר נכנס לדירה חדשה וקבע בה מזוזות כמנהגו כתב ב"י, ואירע איך שהוא שהמזוזה על פתח הבנין היה כתב אריז"ל, ניגש למורו ורבו הגר"א קוטלר ז"ל לשאול את פיו, ובתשובתו הזכיר דברי החזו"א ונשא ונתן בהשיטות, ושוב שאלו הגר"ח לה מהו לענין מעשה, והגאון רבי אהרן הראה באצבעו על חזוהו והרים קולו בתמיה 'וואס, איך זאל הייסין, ווי קען מען הייסען אראפצונעמן אן אריז"ל מזוזה ? !'

כן מסר לי הרה"ג הרב משה היינמאן שליט"א שבתקופה שלמד בישיבת בית מדרש גבוה היו ב' ספרי תורה א' כתב ב"י וא' כתב האריז"ל, ובד"כ היו משתמשים בס"ת כתב ב"י, וביום שהיו ב' קריאות היו קוראים הקריאה השנייה בס"ת מכתב האריז"ל, מלבד בפרשת זכור שהיו מהפכים הסדר וקורים פרשת השבוע מס"ת כתב אריז"ל ופרשת זכור מס"ת כתב ב"י. והוה עובדא באיזה שבת רגילה ומי שנתכבד בהוצאת הספר תורה הוציא את הס"ת כתב האריז"ל, וכשעדיין היה עומד אצל ארון הקודש, ניגש הרב היינמאן להגר"א קוטלר ושאלו אם להחזירו ולהוציא ס"ת האחרת, והשיב הגר"א קוטלר "חס ושלום, לא! שיטת האריז"ל היא עפ"י רוח הקודש, רק שלכתחילה הוא מעדיף כתב ב"י, ע"כ.

ועוד סיפר לי הרה"ג ר' אליעזר סטפנסקי שליט"א משגיח רוחני בישיבת בית מדרש גבוה, שהיה במחיצת הגר"א קוטלר זצ"ל בעיר הנופש פליישמאנס, ובעת קריאת התורה היה שם רב ת"ח שהביט בס"ת וביקש מהגבאי שלא להעלותו לברך על התורה. והגר"א קוטלר זצ"ל שאלו לפשר הדבר, והשיב הרב פלוני טעמו משום שהס"ת נכתבה בכתב האריז"ל, והגר"א קוטלר רמז לו שאינו מסכים להנהגה זו. ובימים ההם בתקופת הפולמוס של החזו"א בצד"י של יו"ד הפוכה, הציע רבינו הגר"א באורך את השיטות של הנודע ביהודה והחזו"א וכו', ובסוף דבריו אמר: "בעמ"ח ספר צדקת הצדיק עשה עבודה טובה", כלומר שניחא ליה דבריו של בעל צדקת הצדיק, ע"כ.

כל הנ"ל באזניי שמעתי מבעלי העובדא עצמם, בכבוד רב יוסף הכהן פונד.